

Zašto i kako biti tomist?

Tomizam Jacquesa Maritaina

Ivan ZELIĆ

»Mislimo da će ove istine svrnuti pažnju stanoviti-
tih duhova koji su odlučili da shvate stvari. Što se
nas tiče, kad tumačimo svojim suvremenicima
potrebu da pođu u školu svetoga Tome Akvinca,
znamo da smo ovdje zato da im to reknemo, a ne
da ih o tom uvjerimo protiv njihove volje.«

*Jacques Maritain*¹

Sažetak

Autor prikazuje eksplicitno izrečeni odgovor Jacquesa Maritaina na pitanje: »Zašto i kako biti tomist?« Dijelove tog odgovora trebalo je naći u mnogim njegovim knjigama i člancima, što sve sabrano i usustavljeno daje detaljan i obrazložen odgovor na postavljeno pitanje. Autorova zadaća nije samo dati jedan povijesni prikaz, s obzirom na to da je Maritain bio vodeći tomist dvadesetog stoljeća, nego također i predložiti svoj program rada za danas i sutra. Vrijednost tog programa može se vidjeti u Maritainovu djelu, pa čak i u njegovim pogreškama. Prema autoru, najveća Maritainova pogreška je bila njegovo odbacivanje matematičke logike.

Uvod

Nema odgovora ni na jedno filozofsko pitanje u kojem bi svi filozofi bili suglasni. Neslaganja među filozofima ne ograničavaju se samo na pojedinačna pitanja, nego se tiču i samih polazišta. I na pitanja »što je filozofija«, »koja je njezina zadaća i svrha«, različiti filozofi različito odgovaraju. Kad se ljudi susretnu s tom činjenicom, ona često djeluje obeshrabrujuće na njih. Mnogi stječu dojam da je filozofija beskorisna, da ni u čemu ne može biti putokaz. Neki je dožive kao lepezu različitih osobnih mišljenja, ili točnije doživljaja svijeta, pa onda i svoje bavljenje filozofijom shvate kao izražavanje vlastitog doživljaja. Drugi slijede nekog velikog filozofa, jer su možda, pa i stjecajem slučajnih okolnosti, njegovu misao upoznali bolje nego neku drugu. Sve se, nažalost, ne može temeljito upoznati. *Ars longa, vita brevis*. Kako onda naći pravi put?

1 Jacques Maritain, »Obnova tomizma«, *Hrvatska straža*, god. VI. (1934), br. 75, str. 15.

Za četrdesetpet godišnje komunističke vlasti u Hrvatskoj je postojala službena filozofija – marksizam, država je i zakonski propisivala da se ona mora predavati u državnim školama.² Sva drugačija gledišta bila su diskvalificirana političkim etiketama kao »reakcionarna«, »kontrarevolucionarna« i slično.³ Kad je demokracija i drugima omogućila da »dođu do riječi«, marksisti su se iskreno čudili odakle su »izronili« tako brojni nemarksisti među hrvatskim filozofima. Neki centri nemarksističke filozofije razvijali su se već u zadnjem razdoblju komunističke vlasti,⁴ valjda su smatrani *politički* ne odveć »opasnim«. Različiti nemarksistički pravci nastojali su posljednjih godina objasniti i popularizirati u javnosti svoja temeljna polazišta u filozofiji, svoj odgovor na pitanje što je filozofija, koji je njezin cilj, koje su njezine metode. Čini se da su u tome bili najaktivniji pristaše tzv. analitičke filozofije, posebno moj bivši profesor Nenad Mišćević.⁵ Analitičari su se i institucionalno organizirali, osnovavši *Analitičku sekciju Hrvatskog filozofskog društva*. Možda je upravo pojava pluralizma potaknula i vodećeg hrvatskog marksističkog filozofa Gaju Petrovića da svoju posljednju knjigu zaključi tekstem pod naslovom »Zašto sam marksist?«⁶

Crkva je na svojim učilištima uvijek isticala važnost filozofije; studij teologije uključivao je, a i danas uključuje studij filozofije. Tako je i u Hrvatskoj za komunističke vlasti filozofija kršćanskog nadahnuća bila prisutna na visokim teološkim učilištima. Posljednjih godina situacija se institucionalno bitno popravila osnivanjem Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, dakle jedne crkvene znanstveno–nastavne ustanove kojoj je filozofija glavna djelatnost. Ipak, još uvijek ne postoji neko udruženje kršćanskih filozofa u Hrvatskoj.

Nema sumnje da su za kršćanina neprihvatljive sve filozofije koje se izričito i očito protive Božjoj objavi. Međutim, i kad se takve isključe, još uvijek ostaje poprilično različitih i suprotstavljenih filozofskih gledišta. Pa i sami sveci i blaženici u filozofiji su branili vrlo različite svjetonazore (sjetimo se sv.

- 2 O štetnosti propisanog marksističkog monopola, pa i za sam marksizam, Neven Sesardić je još davne 1981. godine napisao izvrstan i hrabar članak: »O marksističkoj ortodoksiji«, *Filozofska istraživanja*, br. 4–5/1981.
- 3 O borbi protiv drugačijih gledišta »svim sredstvima«, i o cijeloj zbirci etiketa kojima su se u tome služili Karl Marx i njegovi sljedbenici, vidi pregledan i zanimljiv članak: Mislav Kukoč, »Filozofski dijalog i marksistička tradicija«, *Filozofska istraživanja*, god. X, br. 3/1990.
- 4 Filozofski fakultet u Zadru je krajem sedamdesetih i u osamdesetim godinama postao centar pristaša tzv. analitičke filozofije. O tome vidi prikaz u članku: Heda Festini, »Analitička filozofija zadarskog kruga«, *Filozofska istraživanja*, god. XI, br. 1/1991.
- 5 Vidi posebno ove njegove članke: »Što je analitička filozofija?«, *Dometi*, god. XXIII, br. 4–6/1990. i »Analitička filozofija i mogućnost dijaloga«, *Filozofska istraživanja*, god. XI, br. 3/1990.
- 6 Gajo Petrović, »Umjesto zaključka: Zašto sam marksist? (Misliti revoluciju)«, u: Gajo Petrović: *U potrazi za slobodom*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1990. Ovaj je tekst još 1978. godine objavljen na njemačkom jeziku u zborniku: F.J. Raddatz (ur.), *Warum ich Marxist bin*, Kindler Verlag, München 1978. Dok je u Njemačkoj i 1978. godine bilo potrebno objašnjavati zašto je netko marksist, u Hrvatskoj je to postalo potrebno tek 1990.

Augustina, sv. Anzelma, sv. Bonaventure, sv. Tome Akvinskog, bl. Ivana Duns Scota...). Nismo li opet pred jednim beznadnim raskršćem? Kako otkriti pravi put?

Crkva je tijekom posljednjih sedam stoljeća posebno preporučivala filozofiju sv. Tome Akvinskog – *tomizam*. Tomin utjecaj je neprestano rastao, ali ne linearno, nego su se izmjenjivale plime i oseke. Međutim, svaka nova plima bila je veća od prethodne. Posljednja velika plima bila je u prvoj polovici ovog stoljeća.⁷ Nakon Drugog vatikanskog koncila nastupilo je razdoblje oseke, ali je ta oseka ipak samo relativna.⁸ I u pokoncilskom razdoblju pape Pavao VI. i Ivan Pavao II. i dalje uporno preporučuju tomizam.⁹ Sadašnji je papa nedavno napisao: »Nije dobro što je njegova (tj. sv. Tome, op. I.Z.) misao stavljena na stranu u postkoncilskom razdoblju; on, naime, ne prestaje biti učitelj filozofskog i teološkog univerzalizma (istaknuto u originalu, I.Z.)«¹⁰

Crkvene preporuke u prilog tomizma često imaju dvije neopravdane posljedice. Budući da je riječ o *preporukama*, a filozofija nikad i ne može postati dogma, mnogi katolici smatraju da mogu mirne savjesti i bez puno razmišljanja odbaciti i ignorirati ove preporuke. S druge strane, mnogi nekatolici smatraju da mogu bez puno razmišljanja, analiziranja i dokazivanja odbaciti tomizam kao *filozofiju* i klasificirati ga kao nešto što je dio vjere i crkvene discipline. Tako su ga većina poznatijih britanskih i američkih filozofa zanemarivali, kako kaže Passmore, »pod izlikom da je to više ideologija jedne organizacije nego plod slobodnog rada filozofskog duha.«¹¹

Zašto biti tomist? Mnogi sumnjičavo gledaju na preporuke Crkve. Drugi za njih nisu nikad ni čuli. Postoji li u tim preporukama *odlučujući* razlog za prihvaćanje tomizma? Mnogi smatraju da je već činjenica što je sv. Toma Akvinski živio prije više od sedam stoljeća dostatna da se njegovu misao a priori odbaci. Zar ćemo se vraćati u »mračni srednji vijek«?! Osim toga, sv. Toma je

7 Vidi pregledan članak s opsežnom literaturom: Marko Josipović, »Pojam i pregled razvoja neoskolastike«, *Filozofska istraživanja*, god. XIV. br. 2–3/1994.

8 Dovoljno je spomenuti da je samo u razdoblju od 1977. do 1990. godine filozofiji sv. Tome Akvinskog (samo *filozofiji*, bez teologije!) posvećeno čak 4224(!) knjige, članka i doktorske disertacije. Vidi: Richard Ingardia, *Thomas Aquinas: International Bibliography 1977–1990*, Philosophy Documentation Center, Bowling Green 1993.

9 Od mnogobrojnih tekstova o toj temi upozorujem samo na dva koji su prevedeni i na hrvatski jezik: Papa Pavao VI., *Svjetlo Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975. i »Govor Ivana Pavla II. o sv. Tomi Akvinskom«, *Obnovljeni život*, god. XXXV, br. 3–4/1980.

10 Giovanni Paolo II con Vittorio Messori, *Varcare la soglia della speranza*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 1994., str. 31. Ovdje treba pripomenuti dvije stvari. Prvo, u citiranoj rečenici papa rabi riječ »učitelj« s određenim članom (*il maestro*) što označuje jedinstveni položaj, a ne jednoga od više njih (u ovom drugom slučaju rabio bi se neodređeni član: *un maestro*). Drugo, u hrvatskom prijevodu navedene knjige citirana rečenica je pogrešno prevedena i potpuno joj je izmijenjen smisao! (Vidi: Ivan Pavao II., *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb 1994., str. 47.)

11 John Passmore, *A Hundred Years of Philosophy*, Penguin Books, Harmondsworth 1978. Napominjem da je u svim slučajevima kad citiram tekst napisan na stranom jeziku prijevod moj, ako nije izričito drugačije navedeno.

u prvom redu bio teolog, a ne filozof. Uzeti za učitelja u filozofiji jednog teologa, zar to ne znači napustiti filozofiju?! I napokon, (*the last, but not the least*), tekstovi sv. Tome »teški« su i opsežni. Zar nije ljepše uzeti nekog zabavnijeg pisca? Mnogi naši suvremenici žele ići linijom manjeg otpora. Ili misle »spojiti ugodno s korisnim«, ali s naglaskom na onom prvom... Osim toga, za temeljito upoznavanje Tomine misli trebalo bi znati latinski jezik...¹²

Kako biti tomist? Drugim riječima, što znači biti tomist *danas*? Znači li to Tomu slijepo slijediti? Mogu li se u njegovim tekstovima naći gotovi odgovori na sva pitanja? Treba li svu misao koja je nastala poslije 13. stoljeća, i filozofsku i znanstvenu, u cjelini i bez oklijevanja odbaciti? Ili možda treba teze modernih i suvremenih filozofa pomiješati s Tominim i napraviti »gemišt«? I gdje je granica tom miješanju da bismo se još uvijek s pravom nazivali tomistima? Odgovori suvremenih tomista i »tomista« na ova pitanja, i teoretski i praktični, vrlo su različiti.

Antoni Stepień¹³ u suvremenom tomizmu razlikuje četiri pravca: tradicionalni ili konzervativni tomizam (predstavnicima, na primjer, Joseph Gretd i Paolo Dezza), louvainski tomizam (glavni predstavnik Désiré Mercier), egzistencijalni tomizam¹⁴ (glavni predstavnici Jacques Maritain i Etienne Gilson) i »transcendentalni tomizam«¹⁵ (predstavnicima, na primjer, J.B. Lotz, E. Coreth, K. Rahner i B. Lonergan).¹⁶ Edward Nieznanski,¹⁷ ograničavajući se samo na Poljsku, razlikuje pet verzija tomizma. On razlikuje dvije podvrste louvainskog tomizma, ne spominje »transcendentalni tomizam«, ali kao posebnu vrstu navodi »analitički« tomizam¹⁸ (glavni predstavnik Józef Bochenski). I John Haldane spominje »analitički« tomizam, ali u sasvim drugačijem značenju nego Nieznanski.¹⁹ Razlike među ovim pravcima, iako svi sebe nazivaju tomistima,

12 Prije dvadesetak godina nije bilo nijednog cijelog Tomina djela prevedenog na hrvatski jezik, tada postojeći prijevodi ograničavali su se na kratke odlomke, danas ih imade vrlo mnogo. Spomenut ću samo dvije opsežne knjige, koje su posebno važne za upoznavanje Tomine filozofije: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, izabrao i priredio Tomo Vereš, Globus, Zagreb 1981. i Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, preveo Augustin Pavlović, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993. i 1994. (dva sveska).

13 Antoni B. Stepień, *Elementy filozofii*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986., str. 106–107.

14 Ovaj tzv. egzistencijalni tomizam, iako bi nas ime moglo zavesti da to pomislimo, nema ama baš nikakve veze s filozofijom egzistencije, odnosno egzistencijalizmom.

15 Stepień stavlja navodnike smatrajući očito, po mom mišljenju s punim pravom, da to zapravo više nije tomizam, nego eklektično povezivanje tomizma s mišlju nekih modernih filozofa, ponajprije Kanta i Heideggera.

16 Čudno je da Stepień uopće ne spominje Josepha Marechala, vodećeg zagovornika ovakvog pristupa sv. Tomi.

17 Edward Nieznanski, »Polonia«, u: Emerich Coreth–Walter M. Neidl–Georg Pfligersdorffer (ur.), *La filosofia cristiana nei secoli XIX e XX*, II. svezak: Ritorno all' eredità scolastica, Città Nuova Editrice, Roma 1994., str. 906–920.

18 I ovdje čak i naziv, ne baš sretno izabran, pogrešno sugerira vezu s tzv. analitičkom filozofijom.

19 John Haldane, »Analytical Thomism«, u: Ted Honderich (ur.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford–New York 1995., str. 875. Dok Nieznanski

nisu male. Zato Richard Ingardija piše: »Skrajnje je teško shvatiti kako je moguće sve različite verzije tomizma svrstati pod isti naziv. Na primjer, kako transcendentni tomizam i egzistencijalni tomizam mogu dijeliti istu filozofsku baštinu, ako su njihove metode, polazne točke i zaključci tako radikalno suprotstavljeni jedni drugima?«²⁰

U ovom članku prikazujem odgovor koji na pitanje, zašto i kako biti tomist, daje Jacques Maritain. Ograničujem se najvećma na njegov izričiti i načelni odgovor, a tek sporadično spominjem kako je on ta načela, koja je sâm postavio, i ostvarivao u svom filozofskom radu. U mnogim svojim djelima on se, manje ili više opširno, bavio raznim aspektima ovog pitanja. Kad se sve to skupi i poveže, dobije se cjelovit, sustavan i argumentiran odgovor na postavljeno pitanje.

Zašto sam odlučio izložiti gledište baš Jacquesa Maritaina, kad, kako je prije spomenuto, postoje i drugačija mišljenja o tomizmu, pa i kod onih koji sebe smatraju tomistima? Na ovo pitanje mogu se dati dva odgovora, a svaki bi sam za sebe bio dovoljan poticaj da se napiše ovaj članak. Prvo, Maritain je općenito priznat i poznat kao vodeći tomist dvadesetog stoljeća, tako su ga doživljavali i sljedbenici i kritičari raznih vrsta. Dakle, njegovo gledište bilo je vrlo utjecajno i može se smatrati reprezentativnim. Drugo, i za mene osobno važnije, uvjeren sam da bi Maritainovo gledište moglo i trebalo biti smjerodavno i za nas danas, *hic et nunc*, ovdje i sada.²¹ Zato ovaj članak treba shvatiti i kao program rada, a ne samo kao povijesni prikaz. Dakle, za neke čitatelje on može biti zanimljiv zbog informiranja, a za druge zbog formiranja.

pod pojmom »analitički tomizam« misli na verziju poljskog tomizma koja »interpretira doktrinu sv. Tome pomoću logičke analize i formalizacije njegovih tekstova« (Niezanski, *Nav. djelo*, str. 917.), Haldane pod tim pojmom podrazumijeva »otvoren filozofski pristup koji dovodi u međusobni odnos stilove i preokupacije novije filozofije engleskog govornog područja s pojmovima i interesima Akvinca i njegovih sljedbenika« (Haldane, *Nav. djelo*, str. 875.). Autori koje u tom kontekstu Haldane spominje su, na primjer, Anthony Kenny, Alasdair MacIntyre i bračni par Elizabeth Anscombe i Peter Geach. Meni se čini da se navedeni autori puno razlikuju i teško je vidjeti kako bi činili jedan »pravac«. O poljskoj verziji »analitičkog tomizma« govoriti ću još u daljem tekstu.

20 Richard Ingardija, *Nav. djelo*, str. 1. Već sam spomenuo da, po mom mišljenju, tzv. »transcendentni tomizam« zapravo nije tomizam. Zašto je to tako, bit će djelomično vidljivo u daljem tekstu.

21 Maritainova misao imala je određenog utjecaja i u Hrvatskoj. O tome vidi u slijedećem članku: Tomo Vereš, »Sudbina Maritainove misli u Hrvatskoj«, *Marulić*, god. XIV, br. 2/1981. Između dva svjetska rata na hrvatski su jezik prevedene dvije Maritainove knjige: *Religija i kultura*, Naklada Istina, Zagreb 1935. i *Andeoski naučitelj*, Naklada Istina, Zagreb 1936. Posljednjih nekoliko godina prevedene su još četiri: *Cjeloviti humanizam*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1989.; *Filozofija povijesti*, Filozofsko-teološki institut DI, Zagreb 1990.; *Čovjek i država*, Globus i Školska knjiga, Zagreb 1992. i *Tri reformatora: Luther–Descartes–Rousseau*, Laus, Split 1995. Sve je to još uvijek samo mali dio Maritainovih djela. Njegova sabrana djela: *Ouvres complètes I–XIII*, Editions Universitaires–Editions St. Paul, Fribourg–Paris 1986–1993. sadrže ukupno 16.600 stranica!

1. *Zašto biti tomist*

Na početku treba spomenuti da Maritain nije bio tomist »oduvijek«, nego je takvim postao poslije dužeg traženja.²² Filozofiju je studirao na glasovitom pariškom sveučilištu Sorbonne, u pozitivističkom i scientističkom ozračju. Tamošnji profesori nisu mogli utažiti njegovu žeđ za istinom i doveli su ga do razočaranja u mogućnosti ljudskog razuma. Prvi trag svjetla u njegovu traženju, put prema metafizici, pokazao mu je Henri Bergson. Nakon nekoliko godina, na poticaj dominikanca Humberta Clérissaca, počeo je čitati tekstove sv. Tome Akvinskog i – oduševio se. Taj prvi susret s Tominom mišlju Maritain je ovako opisao: »Ja, koji sam s tolikim entuzijazmom prešao sve doktrine modernih filozofa, i tamo nisam našao ništa osim razočaranja i velikih nesigurnosti, doživio sam tada kao jedno prosvjetljenje razuma, moj filozofski poziv bio mi je vraćen u svojoj punini.«²³ Dakle, nije točno, kako neki naivno zamišljaju, da su tomisti samo oni koji nisu upoznali nijednu drugu filozofiju. »Tomist se postaje« s pravom je pisao Antonio Livi.²⁴

Zašto biti tomist? U tom se pitanju krije još temeljnije pitanje: koja je zadaća filozofa. Naime, otkriti pravi put možemo tek onda kad znamo što tražimo. Zadaća, ne samo filozofa nego i svakog čovjeka, jest spoznaja istine, jer »ljubav prema istini život je intelekta«.²⁵ Stoga je jasno da »jedna dobra filozofija treba biti istinita filozofija«.²⁶ Zato se ta filozofija ne traži onako kako čovjek u prodavaonici cipela traži one koje najbolje odgovaraju njegovoj nozi.²⁷ Da ova usporedba vrijedi, najbolje bi bilo konstruirati jednu filozofiju po osobnoj mjeri. Moderni način filozofiranja zamjenjuje težnju za istinom s težnjom za originalnošću.²⁸ Zato od početka uključuje prezir prema misli prethodnih generacija. »Suditi o tomizmu kao da je on neko odijelo koje se nosilo u 13. vijeku, te se ne nosi više, i kao da je vrijednost neke metafizike djelo vremena, to je doista barbarski način prosuđivanja.«²⁹ Ove usporedbe s cipelama i odijelima brzo će nas sjetiti da ljudi po pravilu nastoje da im i cipele i odijelo budu ne samo po mjeri nego i da budu moderni. Mnogi, na žalost, danas isto tako traže ponajprije

22 O njegovu životu vidi već spomenuti članak Tome Vereša: »Sudbina Maritainove misli u Hrvatskoj«, a također i: Josip Antolović, »Jacques Maritain – život i djelo«, *Obnovljeni život*, god. XLV, br. 4/1990. i Ivan Zelić, »Istina će vas osloboditi«, *Nova tribina*, god. IV, br. 8/1993.

23 Jacques Maritain, »Professione di fede«, u: Jacques Maritain, *Ateismo e ricerca di Dio. Con antologia del pensiero maritainiano*, Massimo, Milano 1986., str. 127.

24 To je naslov njegovog članka o Etienneu Gilsonu, drugom vodećem tomistu ovog stoljeća: Antonio Livi, »Etienne Gilson: tomisti si diventa«, *Studi cattolici*, 1978., str. 691–697. O Gilsonovom putu prema tomizmu vidi: Borislav Dadić, »Otkriće kršćanske filozofije i Etienne Gilson«, u: Etienne Gilson, *Uvod u kršćansku filozofiju*, FTI DI, Zagreb 1995.

25 Jacques Maritain, *Il contadino della Garonna*, Morcelliana, Brescia 1980., str. 130.

26 Jacques Maritain, *L'educazione al bivio*, Editrice La Scuola, Brescia 1987., str. 105.

27 Jacques Maritain, *I gradi del sapere*, Morcelliana, Brescia 1981., str. 12.

28 Jacques Maritain, *Antimoderno*, Edizioni Logos, Roma 1979., str. 16.

29 J. Maritain, *Obnova tomizma*, cit. izdanje, str. 15.

onu filozofiju koja je »moderna«, te smatraju da već samo prolaženje vremena obezvrjeđuje jednu misao i čini je zastarjelom. Maritain takvo mišljenje naziva »epistemološkom kronolatrijom«³⁰ i odlučno ga odbacuje. »*Intellectus supra tempus*«³¹ – intelekt je iznad vremena i ne podliježe zakonima materije. Maritain se ne želi vratiti u Srednji vijek, kako su mu podmetali mnogi kritičari,³² nego prihvaća filozofiju koja je vječna, jednako današnja kao i jučerašnja.³³ Tomizam je »*doktrina bitno utemeljena na istini*«³⁴ i upravo stoga je Maritain uvjeren da će ona jačati u budućnosti.³⁵

Je li moguće da postoji jedna »doktrina bitno utemeljena na istini«? Maritain je svjestan da bi na to pitanje malne svi današnji filozofi odgovorili negativno,³⁶ ali to njega nije pokolebalo. Da bi pitanje bilo ispravno shvaćeno, treba točno razumjeti što znači izraz »doktrina bitno utemeljena na istini«, Maritain to tumači na sljedeći način.³⁷ To je jedan *organski skup* (stoga živ i povezan) temeljnih istina. Dakle, prvo, to nije samo doktrina utemeljena na *nekoj* istini, svaka je doktrina utemeljena na nekoj istini, pa i ona najpogrešnija.³⁸ Drugo, da bi neka doktrina zaista bila bitno utemeljena na istini, bitan uvjet je da ona ne bude djelo samo jednog čovjeka. Na ovaj uvjet se često ne misli, a on je puno dalekosežniji nego što se čini na prvi pogled. Pojedinaac je preslab da na zadovoljavajući način izvrši takvu zadaću. Doktrina utemeljena na istini treba se, prema tomu, oslanjati na rad generacija mislilaca od najstarijih vremena, te treba obuhvatiti njihova suprotstavljena stanovišta. Sve ovo treba jednog dana skupiti i ujediniti jedan ili više genijalnih ljudi.³⁹ Treće, i ovo je vrlo važno uočiti, posebno za sumnjičavce i skeptike, nije razložno i pomisliti da je filozofija bitno utemeljena na istini po svojoj naravi savršena i dovršena, te da sadrži već unaprijed formulirane odgovore na sva pitanja koja će se pojaviti u daljem tijeku povijesti. Činjenica da je to jedna *istinita* filozofija znači da su njezini principi istiniti i međusobno povezani u skladu sa stvarnošću. Baš zato je ona osposobljena da napreduje iz stoljeća u stoljeće osvajajući nove istine, a

30 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 26. Riječ »kronolatrija« znači »obožavanje vremena« (grčki *hronos* - vrijeme i *latreia* - bogoslužje).

31 Jacques Maritain, *Theonas*, Vita e pensiero, Milano 1982., str. 41. Iako Maritain na ovom mjestu to izričito ne spominje, ovo je citat teksta sv. Tome (*Summa theologiae*, pars I, q. 85, art. 4, ad 1).

32 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 18.

33 *Isto*, str. 16.

34 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 196.

35 J. Maritain, *L'educazione al bivio*, cit. izdanje, str. 106.

36 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 145.

37 *Isto*, str. 145–149.

38 Sv. Toma izričito kaže da je nemoguća potpuna i apsolutna zabluda, bez ikakve primjese istine (*Summa theologiae*, pars II–II, q. 172, art. 6, c.). Slično piše i Aristotel: »Istraživanje istine je dijelom teško, a dijelom lako. To se vidi iz toga što je nitko dostatno ne postiže, niti je opet u cijelosti promašuje(...) i dok joj svaki pojedinac pridaje ili ništa ili malo, iz svega što se prikupi postaje nešto znatno« (*Metaphysica*, 993a–993b).

39 Vidimo da su ovdje Maritainova gledišta u potpunom skladu s Aristotelovim tekstom citiranim u prethodnoj bilješci.

tih istina koje treba još doseći ima bezbroj. No, u određenom povijesnom trenutku i ona doktrina koja je bitno utemeljena na istini može u sebi nositi brojne *akcidentalne zablude*. Maritain puno inzistira na usporedbi jedne istinite filozofije s organizmom, a ne sa sustavom. Organizam je živ, hrani se i razvija, a ipak zadržava svoj identitet.

Postoji li zaista jedna filozofija bitno utemeljena na istini? Maritain priznaje da, imajući u vidu sve prije navedene uvjete, nešto takvo nije vjerojatno. Ali, dodaje on, pokatkad se događaju i stvari koje nisu vjerojatne.⁴⁰ Filozofija bitno utemeljena na istini zaista je bila osnovana u jednom privilegiranom trenutku povijesti,⁴¹ a djelo je jednog izvanrednog genija – sv. Tome Akvinskog.⁴² Međutim, treba pripomenuti da ona nije djelo *samo jednog* čovjeka, nego sjedinjuje rad starih Grka, nadahnutih u Izraelu, crkvenih otaca i prinos arapskog svijeta.⁴³ »To je jedna *otvorena* doktrina i bez granica, otvorena prema svakoj stvarnosti gdje se ona nalazila i prema svakoj istini iz bilo kojeg izvora dolazila.«⁴⁴ Baš zato što je otvorena, ona je beskrajno *progresivna* i *slobodna*, slobodna u odnosu prema samoj sebi, prema svojoj nesavršenosti koje treba popraviti, prema svojem manjku aktivnosti koje treba dopuniti, slobodna u odnosu prema svojim komentatorima, pa i u odnosu prema samom svom utemeljitelju.⁴⁵ Ta doktrina dolazi od najvećeg učitelja u realizmu koji je ikad postojao.⁴⁶

Budući da tomizam nije djelo *jednog* čovjeka, a sam naziv može asociirati na nešto partikularno, Maritain je u potonjim godinama shvatio da ne treba inzistirati na tom nazivu. U prilog tom stavu navodi tri razloga:⁴⁷ 1. taj naziv bi zasigurno bio vrlo neugodan sv. Tomi (zbog njegove poniznosti); 2. nije prikladno jednu filozofsku doktrinu nazvati imenom jednog teologa; 3. nije prikladno nazvati imenom nijednog čovjeka, pa ni najvećeg mislioca, jednu filozofiju koja se poistovjećuje s »*philosophia perennis*«,⁴⁸ te se treba obnavljati iz generacije u generaciju, iz stoljeća u stoljeće. Ako već treba neko ime, nazovimo je filozofijom bitka, predlaže Maritain.⁴⁹

40 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 149. i str. 193.

41 Često se previda ili zaboravlja da nije slučajno što je tomistička sinteza izgrađena baš u 13. stoljeću. Nije posrijedi jedino genijalnost sv. Tome, nego i u trenutku kad je skupljen sav materijal za stvaranje sinteze. Nju zato *nije mogao* izgraditi nitko prije, a jasno ni poslije nitko ne može izgraditi ono što je već izgrađeno.

42 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 196.

43 *Isto*, str. 196–197.

44 *Isto*, str. 197.

45 *Isto*, str. 198.

46 *Na istom mjestu*. Baš ovo ističe i papa Ivan Pavao II. u svojoj knjizi *Prijeći prag nade*, vidi tekst naveden u bilješci br. 10.

47 Jacques Maritain, *La filosofia morale*, Morcelliana, Brescia 1979., str. 8.

48 Latinski »vječna filozofija«. I ovaj naziv, koji su skolastici često rabili, bio je povod brojnim nesporazumima. Mnogi su ga doživljavali kao izraz nečega gotovog i nepromjenljivog. Iz dosad rečenog očito je da ga Maritain tako ne shvaća, a iz daljeg tijeka ovog članka to će bit još jasnije.

49 J. Maritain, *La filosofia morale*, cit. izdanje, str. 8.

Valja istaknuti sintetizirajuće značajke tomističke misli. Ona povezuje i pomiruje razum i vjeru, filozofiju i teologiju, narav i milost, ljudsko znanje i mističnu kontemplaciju, vremeniti i duhovni red, spekulativno i praktično, naravne i nadnaravne kreposti, vjernost vječnomu i razumijevanje vremena.⁵⁰ Ona ih ne miješa, niti ih odjeljuje, nego ih razlikuje da bi ih ujedinila.⁵¹ Mnoge zbunjuje, pa i odbija, činjenica da je sv. Toma bio ponajprije teolog. Ipak, on je bio izvanredan filozofski genij. Da bi mogao biti dobar teolog, nužno mu je bila potrebna filozofija, i to ne bilo kakva, nego baš ona koja je bitno utemeljena na istini.⁵² Zato u njegovu djelu filozofija nije nešto sporedno i nebitno.

U površnim prikazima često susrećemo tezu da je sv. Toma »pokrstio Aristotela«, drugim riječima da je tomizam samo jedna vrsta aristotelizma. Ne, upozoruje Maritain, filozofija sv. Tome nije Aristotelova filozofija, Toma se ne zaustavlja kod bića (*ens*), nego ide do bitka (*esse*) i do akta bivstvovanja, te završava s Bogom (*Ipsum esse per se subsistens*).⁵³ Koje osobine tomističke filozofije Maritain posebno ističe? To je naravna filozofija ljudskog duha, filozofija očevidnosti, filozofija zdravog razuma.⁵⁴ Ona razvija i usavršava ono najdublje i najnaravnije u našem razumu, ono što zdrav razum instinktivno vjeruje.⁵⁵ To je jedan razlog zašto je to univerzalna filozofija. Drugi razlog je već prije spomenut – to je filozofija bitka. Baš ta osobina omogućuje joj da bude jedna i jedinstvena, te otvorena prema svakoj stvarnosti.⁵⁶

Kad se kaže da se tomizam razlikuje od drugih filozofskih doktrina po svom univerzalizmu, ovo treba shvatiti kao razliku u naravi, a ne samo kao razliku u opsegu. To Maritain ovako tumači.⁵⁷ Iako je neusporedivo koherentan i

50 Jacques Maritain, *Da Bergson a Tommaso d'Aquino*, Vita e pensiero, Milano 1980., str. 115.

51 *Isto*, str. 242. Baš to »razlikovati radi ujedinjenja« nadnaslov je glavnog Maritainovog djela »*Stupnjevi znanja*«.

52 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 200–201. Ono što mnoge zavodi na pogrešan put jest činjenica da je moguće biti *kršćanin*, pa i svetac, bez filozofije. Ali iz toga ne slijedi da je moguće biti *teolog* bez filozofije. A pogrešna filozofija vodi do pogrešne teologije, među suvremenim teolozima mnogi su očiti primjeri te istine. To vrijedi i za one koji tvrde da njima ne treba *nikakva* filozofija; ta pak tvrdnja redovito znači samo da oni nisu svjesni kojom se filozofijom implicitno koriste u svom radu, te da je ta filozofija vrlo naivna.

53 *Isto*, str. 201–203. Za uočavanje i naglašavanje ove činjenice najveća zasluga pripada Etienneu Gilsonu. O tome vidi već spomenuti članak Borislava Dadića: Otkriće kršćanske filozofije i Etienne Gilson. Maritain je pak u mladim godinama više naglašavao Aristotelov prinos u nastanku tomizma, te je često rabio naziv »aristotelovsko–tomistička filozofija«.

54 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 182–183. i Jacques Maritain, *Elementi di filosofia*, Introduzione generale alla filosofia, Massimo, Milano 1988., str. 87–88.

55 Dakle, istina je suprotna proširenim predrasudama koje tvrde da je skolastička filozofija skup zapletenih, nevjerojatnih i nemogućih konstrukcija.

56 J. Maritain, *Elementi di filosofia*, cit. izdanje, str. 87. i 88. Kako točno primjećuje Bochenski, u svim ostalim pravcima suvremene filozofije može se zapaziti ograničavajuća temeljna ideja. Samo metafizičari mogu biti otvoreni prema svakoj stvarnosti, jer samo biće nadilazi sve granice. Vidi: Innocentius M. Bochenski, *Contemporary European Philosophy*, Greenwood Press, Westport 1982., str. 249.

57 J. Maritain, *I gradi del sapere*, cit. izdanje, str. 11–12.

povezan u svim svojim dijelovima, tomizam nije ono što se naziva »sustav«. Ta riječ asocira na mehaničku povezanost dijelova, te na izbor elemenata koji je, ako ne samovoljan, a ono bar osoban. Sustav se razvija komad po komad, počevši od početnih elemenata. Tomizam, naprotiv, nije »artefactum«,⁵⁸ nego više jedan *duhovni organizam*. Njegove unutarnje veze su vitalne veze, pa svaki dio živi od cjeline. Glavni dijelovi nisu oni početni, nego oni središnji, a svaki od njih je virtualno već cjelina.⁵⁹ Baš zato što je duhovni organizam, tomizam je bitno progresivan i može asimilirati ono što nije on sâm, a da ne izgubi svoju samobitnost.

Potrebno je razjasniti i odnos filozofije sv. Tome prema vjeri i Crkvi. Ti se odnosi često shvaćaju više ili manje pogrešno. Kao i svaka *filozofija*, tomistička filozofija je posvema racionalna.⁶⁰ Ona ne ovisi o kršćanskoj vjere niti s obzirom na svoj objekt, niti s obzirom na svoje principe, niti s obzirom na svoje metode.⁶¹ Međutim, svaka filozofska teza koja se suprotstavlja objavljenoj istini mora biti zabluda. Tako Objava ima ulogu *negativne norme* u odnosu prema filozofiji. Ne ulazeći u njezine postupke, ona ima pravo *kontrole* nad njezinim *zaključcima*.⁶² Maritain upozoruje da za svaku stvorenu stvar biti poslušan Bogu i svom naravnom cilju zapravo znači biti slobodan, pa zato tomistička filozofija daje slobodu duha.⁶³ Velika je blagodati biti ograničen u slobodi *zablude*.⁶⁴

Crkva je još od XIV. stoljeća pa sve do danas, do kraja XX. stoljeća, uporno preporučivala tomizam.⁶⁵ Kako treba shvatiti te preporuke, što one zapravo znače i kako se prema njima treba odnositi? Vjernici znaju da se filozofija nikako ne može nametnuti kao dogma, da ona preporukama Crkve ne dobiva

58 Latinski »umjetna tvorevina«.

59 Maritain priznaje da je u svakoj velikoj filozofskoj doktrini prisutan i aspekt sustava i aspekt živog organizma. Međutim, samo u tomizmu prevladava ovaj drugi. Kod svih ostalih doktrina dominacija aspekta sustava je cijena da se postigne jedinstvo i koherentnost.

60 Jacques Maritain, *Sulla filosofia cristiana*, Vita e pensiero, Milano 1978., str. 38. Maritain izričito naglašava da »nijedan argument koji proizlazi iz vjere nije uključen u njezinu strukturu« (*Na istom mjestu*).

61 *Isto*, str. 39.

62 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 152.

63 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 84.

64 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 153. Maritain se opširno bavio pitanjem kako treba shvatiti izraz »kršćanska filozofija«. Ključna je po njemu distinkcija između naravi filozofije i njenog stanja u ljudskom subjektu (Vidi: J. Maritain, *Sulla filosofia cristiana*, cit. izdanje, naročito str. 34–58.). U potonjim godinama Maritain je smatrao da izraz »kršćanska filozofija« zavodi u nesporazume, te da je možda bolji izraz »filozofija u vjeri«, iako je i ovaj drugi otvoren mogućnosti pogrešnog shvaćanja (vidi: J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 214.).

65 Sâm Maritain donosi opširan pregled takvih preporuka u djelu: *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 156–177. O novijim intervencijama učiteljstva Crkve o toj temi vidi članak: Giuseppe Savagnone, »Gli interventi del Magistero della Chiesa sul tema della filosofia cristiana«, *Per la filosofia*, god. VI, br. 1/1989.

vrijednost članka vjere.⁶⁶ U jednoj razumnoj disciplini ove preporuke ne mogu nadomjestiti očevidnost koja jedina opravdava pristanak uz nju.⁶⁷ Svi će nespo- razumi nestati kad se shvati da je ovdje riječ o *pedagogiji* Crkve, koja potiče duh dobre volje da s poštivanjem i povjerenjem sâm prouči ovu filozofiju.⁶⁸ Ove preporuke nisu zato da nadomjeste filozofski rad, nego da na njega potaknu. One potiču da se traži istina tamo gdje se ona nalazi. Crkva želi da sv. Toma bude učitelj našeg filozofskog odgoja, učitelj kojemu se povjeravamo da nas nauči misliti.⁶⁹

Mnoge *predrasude* odbijaju ljude od pristupa tomističkoj filozofiji. Kolikogod bile besmislene i neutemeljene, one su utjecajne samim tim što su bezbroj puta ponovljene, izrečene i napisane. Navedimo sažeto samo neke od onih koje Maritain spominje. Najprije to je »karikatura koju o njemu (tomizmu, op. I.Z.) stvaraju njegovi neprijatelji i, ajme(!), poneki njegov branitelj, po kojoj je on jedna vrsta crkvene intelektualne policije i žandarmerije koja stražari braneći prilaz« stečenim istinama, nastojeći jedino odbiti zabludu, te osumnjičiti za zlobu i herezu svako klijanje novog.⁷⁰ Treba nadići »nesretnu predrasudu koja u nekim duhovima (protivnicima i tobožnjim braniteljima sv. Tome) povezuje tomizam s konzervativizmom«. ⁷¹ Pogrešno je kad se tomizam prihvaća kao sredstvo koje nas oslobađa od umnih napora, kao i kad se tvrdi da je za tomiste *Summa theologiae* sv. Tome isključiva objava svake istine.⁷² Tomizam se ne mora toliko bojati sofizama svojih protivnika, koliko opasnosti da postane moda. Tada nastaje opasnost njegova nepotpunog, krnjeg i neispravnog tumačenja, jer mu pristupaju oni koji su nedovoljno spremni i koji su »zaraženi« modernim predrasudama.⁷³ Baš ta opasnost se ostvarila između dva svjetska rata i dala povoda za mnoge predrasude i pogrešna shvaćanja.

Tomizam će uvijek imati protiv sebe dvije dvojbe. Jedna je »sama nastava koja ga vulgarizira u školama, sa svojim tekstovima, svojim stereotipnim formulama, svojim neizbježnim pojednostavljenjima i svojim neizbježnim rutinama«. ⁷⁴ Lijek za ovaj problem, kako ćemo poslije saznati, je pristup

66 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 149.

67 *Isto*, str. 147. i 149.

68 *Isto*, str. 150.

69 *Isto*, str. 189–190. Preporuke Crkve imale su i pravno obvezujući oblik u Zakoniku kanonskog prava iz 1917. godine. Maritain je bio svjestan da su se te odredbe lako i masovno izbjegavale, da su možda bile i kontraproduktivne, pa mu zato nisu bile simpatične (vidi: J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 148–152.). U novom Zakoniku kanonskog prava iz 1983. godine više nema takvih odredbi. Međutim, u ovoj promjeni ne treba vidjeti promjenu temeljnog stava Crkve, nego pedagošku promjenu: više koristiti poticaje nego naredbe, više temeljiti na razložnosti nego na poslušnosti.

70 Jacques Maritain, *Approches sans entraves. Scritti di filosofia oristiana*, Città Nuova, Roma 1977., I. svezak, str. 43.

71 *Isto*, str. 53.

72 J. Maritain, *Obnova tomizma*, cit. izdanje, str. 15.

73 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 137.

74 Jacques Maritain, *Il filosofo nella società*, Morcelliana, Brescia 1976., str. 103.

originalnom tekstu sv. Tome. Druga je »njegova tehnička savršenost koja plaši duhove koji se smatraju originalnima i koji nisu shvatili da su ključevi koje je s tolikom pomnjom pripremio sv. Toma namijenjeni za otvaranje, a ne za zatvaranje vrata«. ⁷⁵ Svaka disciplina mora imati svoj stručni jezik. Kako oni koji tako dobro razumiju Hegela ili Heideggera mogu reći da strogost skolastičkog nazivlja doživljavaju gotovo kao teroriziranje? ⁷⁶ Svaki stručni jezik treba naučiti, pa se tek onda može shvatiti njegova vrijednost i nužnost. ⁷⁷

Preporuka da se za učitelja uzme jednog mislioca koji je živio u davnom XIII. stoljeću izaziva kod mnogih naših suvremenika čuđenje, zgražanje i odmahivanje rukom. To može biti motivirano dvama razlozima. Jedan je brz razvoj znanosti i tehnike, koji je učinio da danas život izgleda sasvim drugačije nego u srednjem vijeku. Mnogima se zato čini da taj razvoj obezvrjeđuje jednu toliko staru misao. Takvima Maritain odgovara da »telefon i radio ne sprječavaju čovjeka da još uvijek ima dvije ruke, dvije noge, pluća, da se zaljubljuje i traži sreću, isto onako kao i njegovi davni pretci«. ⁷⁸ Konceptije pozitivnih znanosti XIII. stoljeća, fizike i astronomije, srušene su. Ali tomistička filozofija je potpuno neovisna o njihovim konceptijama, pa ih je ona nadživila kao što duša nadživljava tijelo. ⁷⁹ Zablude srednjovjekovne znanosti ne pokazuju neku urođenu slabost filozofije sv. Tome. Te zablude nisu bile deducirane iz filozofskih principa tomističke filozofije, nego su bile plod vrlo jednostavnih indukcija. S druge strane, sv. Toma se služio materijalom tadašnje znanosti samo za ilustraciju, a ne da bi dokazao i utvrdio svoje metafizičke zaključke. Ti zaključci zavise od prvih očevidnosti osjetilnog iskustva i inteligencije. ⁸⁰

Drugi i još dublji razlog odbijanja tomizma je sumnja u postojanje vječnih istina, ili njihovo odbacivanje. Mnogi su spremni priznati povijesnu veličinu sv. Tome, ali ne prihvaćaju njegovu relevantnost za sva vremena, posebno ne za

75 *Na istom mjestu.*

76 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 199.

77 Primjer upornosti i uspješnosti u prevladavanju obiju ovih poteškoća može nam biti čak jedan pjesnik – Paul Claudel. U jednom pismu, pisanom 1928. godine o. Ernestu Fricheu, on sam svjedoči: »Nakon mog obraćenja, moj prvi ispovjednik me je stalno poticao da proučavam sv. Tomu. Iznad svega, savjetovao mi je da ne čitam nikakve komentare, nikakve uvode, nego izravno djela sv. Tome. Nisam mogao dobiti bolji savjet (...) Komentari bi mi vjerojatno ogadili sv. Tomu. Umjesto komentara, ja sam započeo čitati njegova djela 1895. godine, nakon odlaska za Kinu. Osjećao sam se kao da istražujem novu zemlju, upoznajem neki djevičanski teritorij, sasvim neobičan kraj. Naučio sam skolastički jezik baš kao što se uči engleski – i to njegovom uporabom – i poslije stotinjak stranica mogao sam lako slijediti ovu čudesno jasnu misao. Na ovaj način sam pročitao obje »Summe«, završivši čitanje prije povratka u Francusku 1899. godine. To je bilo izvanredno osvježanje i iznimna vježba za moj um.« (citirano prema: Stefan Swiezawski, *St. Thomas Revisited*, Peter Lang Publishing, New York 1995., str. 15.). Zar je ono što je mogao pjesnik i diplomat Claudel tako teško, ili čak nemoguće, studentima i profesorima filozofije?

78 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 128–129.

79 Jacques Maritain, *Riflessioni sull'intelligenza*, Massimo, Milano 1987., str. 226.

80 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 129.

naše današnje.⁸¹ Međutim, ističe Maritain, tomizam nije samo povijesna činjenica. Treba ga proučavati i pod povijesnim vidom, ali po svojoj univerzalnoj vrijednosti on nadilazi vrijeme.⁸² Maritain ne misli da je sv. Toma već sve rekao,⁸³ nego samo da su njegovi principi istiniti, da odgovaraju stvarnosti u svim oblicima. Zato će svaka nova istina biti s njima u suglasju i naći će se u tomizmu kao u svojoj kući.⁸⁴ Tomistička filozofija je živa i aktualna, upravo stoga toliko sposobna ostvariti nova otkrića, jer su njezini principi tako čvrsto i organski povezani.⁸⁵

Maritain ističe da u današnje vrijeme Crkva ne preporuča samo pojedine teze, nego preporuča tomističku filozofiju *kao cjelinu*. To ona čini zbog toga što se danas ne suočavamo samo s pojedinačnim zabludama, nego se u korijenu ruši povjerenje u ljudski razum i u istinu, i naravnu i nadnaravnu.⁸⁶ Da um ništa ne vrijedi, odlučno kaže Maritain, bilo bi bolje biti biljka nego filozof.⁸⁷ Da su neutemeljeni prigovori onih koji tvrde da prihvatiti tomizam znači misliti da je povijest, a osobito povijest filozofije, završena u XIII. stoljeću, bit će jasnije iz sljedećeg poglavlja. Tu će biti detaljnije objašnjen Maritainov odnos prema modernoj filozofiji, te kako se treba odnositi prema suvremenim pitanjima i problemima koji se nisu javljali, a neki se nisu ni mogli javljati, u vrijeme sv. Tome.

2. *Kako biti tomist*

Odgovor na pitanje kako biti tomist, izložit ćemo počevši od pitanja kako *postati* tomist. Jasno, postati tomist može se na mnogo različitih načina,⁸⁸ ali ovdje ćemo pokazati put koji Maritain preporuča kao najsigurniji i najkraći.⁸⁹ Prema sv. Tomi treba se odnositi kao učenik prema *učitelju*, pa će nas on naučiti ispravnom razmišljanju. Treba učiti iz njegovih tekstova, koji su jači od svakog komentara, koji se odlikuju divnom bistrinom i jednostavnošću. Tek poslije treba čitati i velike komentatore. Ali, to Maritain posebice ističe, ništa nećemo postići ako ne budemo nastojali onako ljubiti istinu kako ju je ljubio sv. Toma.⁹⁰

81 J. Maritain, *Obnova tomizma*, cit. izdanje, str. 15.

82 Jacques Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, Masimo, Milano 1981., str. 30.

83 J. Maritain, *La filosofia morale*, cit. izdanje, str. 7.

84 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 140.

85 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 128.

86 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 178–179.

87 *Isto*, str. 183.

88 Mnogi poznati tomisti su postali tomisti tek nakon dugih godina, neki čak i desetljeća, lutanja i traženja. To vrijedi i za Maritaina, kako sam prije kratko opisao. Nadam se da će biti čitalaca ovog članka kojima Maritainovi savjeti neće doći prekasno da bi ih mogli od početka slijediti.

89 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 143–145.

90 Gilson ističe da riječ »filozofija« doslovce znači »ljubav prema mudrosti«, pa nije moguće biti filozof a ne ljubiti mudrost. Zašto bismo uopće tražili mudrost ako je ne ljubimo? I kako

Važno je upozoriti da nitko kao on nije znao *u filozofiji* sačuvati znanstvenu strogost i izolirati je od svega što nije svjetlo samog predmeta, a istodobno *u svojoj duši* biti manje izoliran od vjere, molitve i života milosti. I ovdje, kao i svugdje, sv. Toma nam treba biti uzor.⁹¹

Ovom pravom putu Maritain suprotstavlja pogrešan, a taj se sastoji u tome da najprije čitamo druge filozofe, pa zatim sv. Tomu, da ga osvjetlimo svjetlom moderne filozofije, da vidimo što je primio od svojih prethodnika i kako je utjecao na potonje mislioce. Ovaj put je jalov, jer se prema sv. Tomi odnosimo kao prema *predmetu* svog promatranja, te postupamo kao da već imamo potrebno znanje za prosuđivanje, a to znanje zapravo tek trebamo steći. Ovaj će put početnike dovesti do bahatosti, a ne do znanja. Ne smijemo ove Maritainove preporuke pogrešno shvatiti. Filozof tomist ne zaklinje se na vjernost nikomu, pa ni svakom slovu sv. Tome. On treba učitelje i tradiciju zato da ga nauče misliti gledajući stvarnost.⁹²

Nije dobro da tomistička filozofija bude usmjerena *isključivo* prema teološkim studijima,⁹³ nego je potrebno baš filozofiji, posebice metafizici, dati svu važnost koju zaslužuje. Tako će se pokazati da to nije samo jedna filozofija za sjemeništa, nego je zaista naravna filozofija ljudskog duha i ujedno univerzalna filozofija.⁹⁴ Treba izaći iz pedagoških okvira i ne stvarati samo udžbenike, nego i originalna djela čija kvaliteta, tehnička savršenost i potpunost ne zaostaju za onima modernih filozofa.⁹⁵ Nedvojbeno je da su potrebna i elementarna izlaganja, ali još više radovi produbljivanja, pa makar bili i fragmentarni.⁹⁶ Isto tako, ne smije se odveć stavljati naglasak na opovrgavanje zabluda, što je jedna od tendencija, koja je, po Maritainovu mišljenju, najviše škodila, nego, naprotiv, treba ići naprijed.⁹⁷

Koju metodu valja koristiti u radu? Maritain preporuča ovaj put.⁹⁸ Treba početi od povijesnog i kritičkog istraživanja onoga što su prethodni mislioci već rekli o pitanju kojim se bavimo. Tu nam Aristotel može biti primjer i učitelj. Ovo je tek uvod u pravo istraživanje, ali nužan uvod. Samo istraživanje i otkriće prethode sistematizaciji. A polazište filozofskog istraživanja je uvijek iskustvo. Ovaj »put otkrića«, *via inventionis*, bitan je za filozofiju. Zato Maritain kritizira tomiste koji su u teološkim djelima sv. Tome »pokupili« filozofske teze i

bismo mogli postići nešto što ne želimo? Zato »biti tomist« ne znači samo *znati* sve što je sv. Toma napisao. (vidi: Etienne Gilson, *Wisdom and Love in Saint Thomas Aquinas*, Marquette University Press, Milwaukee 1995., posebno str. 1–6.).

91 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 96.

92 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 207.

93 Vrijedno je zapaziti da oba vodeća tomistička filozofa ovog stoljeća, J. Maritain i E. Gilson, nisu bili svećenici.

94 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 134–135.

95 *Isto*, str. 134.

96 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 25.

97 Jacques Maritain, *Ricordi e appunti*, Morcelliana, Brescia 1967., str. 72.

98 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 205–208.

sustavno ih izložili. Naime, oni zanemaruju upravo »put otkrića«. Kod njih se može naći što je sv. Toma mislio o nekom pitanju, ali ne i zašto je to mislio, kako je došao do tog mišljenja. Primjer takvog rada, po Maritainu, najbolji i najvrjedniji primjer ove vrste jest djelo *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae* Josepha Gredta.⁹⁹

Pogrešno je zamišljati da tomistička filozofija oslobađa od umnih napora i na sva pitanja daje već gotove odgovore.¹⁰⁰ Naprotiv, nijedno rješenje naših današnjih problema ne nalazi se već gotovo u naslijeđenoj baštini.¹⁰¹ Zato biti vjeran sv. Tomi danas ne znači neprestano mehanički ponavljati njegove formule. Riječ je o »duhovnoj i sinovskoj vjernosti« koja u njegovim principima, aktivno meditiranim i povezanim, traži sredstvo da bi otkrila, »izumjela«, rješenje novih problema koji se postavljaju u naše vrijeme. A da bi se došlo do tih rješenja, potreban je *originalan* napor duha.¹⁰² *Implicitno i virtualno* tomistički principi zaista sadrže odgovor i na buduća pitanja. Zato je od ključne važnosti vjernost principima, i onim općim i najopćenitijim, ali i onim najmanjim, jer i onaj prividno najbeznačajniji ima svoje nužno mjesto u ovoj filozofiji koja je organska i živa, te obuhvaća sve aspekte realnosti.¹⁰³ Naime, budući da filozofija istražuje prve uzroke, ako je filozof u zabludi u svojim principima, u zabludi je u svemu.¹⁰⁴

Vidjet ćemo poslije da je ovo razlikovanje principa i pojedinačnih istina bitno za razumijevanje Maritainova odnosa i prema sv. Tomi, ali i prema modernoj i suvremenoj misli. Tu i jest razlog zašto je Maritain uvijek odbacivao nazive »neotomist« i »neotomizam«.¹⁰⁵ »Ja nisam neotomist, sve u svemu radije bih bio paleotomist;¹⁰⁶ ja sam, bar se nadam da jesam, tomist.«¹⁰⁷ Naime, Maritain smatra da izraz »neotomizam« pogrešno sugerira da se i u filozofiji, kao i u prirodnim znanostima, napredak ostvaruje *supstitucijom*, tj. da nova teorija potpuno opovrgava i zamjenjuje staru. Tako bi došlo do toga da bi »neo« na kraju »pojeo« »tomizam«.¹⁰⁸ Da Maritainove bojazni nisu bile bezrazložne, potvrđuje danas, šezdesetak godina poslije, Mark Jordan kada »neotomizam« definira kao »neprecizan pojam koji se od devetnaestog stoljeća primjenjuje na

99 Ovo djelo je prvi put izdano 1899. godine, doživjelo je mnogobrojna latinska izdanja, a 1935. godine je prevedeno na njemački. Koristio ga je i Tomislav Ladan prevodeći na hrvatski jezik Aristotelovu *Metafiziku* (vidi: Tomislav Ladan, »Pogovor prevoditelja«, u: Aristotel, *Metafizika*, Liber, Zagreb 1985., str. 386–387.).

100 J. Maritain, *Obnova tomizma*, cit. izdanje, str. 15.

101 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 127.

102 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 125.

103 *Isto*, str. 125–126.

104 *Isto*, str. 92.

105 J. Maritain, *Obnova tomizma*, cit. izdanje, str. 15.

106 Prefiks »paleo« dolazi od grčkog pridjeva *palaios* što znači »star, prastar«. Zato dok izraz »neotomizam« znači »novotomizam«, »paleotomizam« znači »starotomizam« ili »pratomizam«.

107 J. Maritain, *Breve trattato dell'esistenza e dell'esistente*, Morcelliana, Brescia 1984., str. 9.

108 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 41.

različite autore, doktrine, postupke i teme, koji imaju, ili *tvrd*e da imaju, *neku* vezu s mišlju Tome Akvinskog (istakao I.Z.)«. ¹⁰⁹

Već je spomenuto da Maritain ne smatra da bi se trebalo držati svakog slova sv. Tome, a još manje njegovih komentatora. Mi trebamo izvršiti »teško« razlučivanje vječnih istina (koje mnogi »moderni« odbacuju) od nadiđenih zabluda i samovoljnih konstrukcija (kojih se mnogi »tradicionalisti« drže). ¹¹⁰ Pogreška dekadentnih skolastika XVI. i XVII. stoljeća bila je baš u tome što su vječne metafizičke principe nerazborito vezivali s određenim fizikalnim koncepcijama. ¹¹¹ Za nas sv. Toma ima izvanrednu vrijednost upravo zato što kod njega nalazimo principe koji omogućavaju sačuvati svaku vrijednu istinu, staru i novu, a bez rizika eklekticizma i konfuzije. ¹¹² Zadaća je tomista danas pokazati da je tomizam mudrost uvijek mlada i inventivna, da u sebi nosi nužnost rasta i obnavljanja, nasuprot predrasudama onih koji bi ga htjeli fiksirati na određenom povijesnom stupnju razvoja. ¹¹³ Ali, da bi se trajno usavršavao, treba graditi na temeljima nepromjenjivo fiksnim u bitku, tako da se novo dodaje starom, a ne da ga uništava. ¹¹⁴ Napredak se ne može ostvarivati dodavanjem heterogenih dijelova, nego živom asimilacijom, progresivnom autogenezom *istog* duhovnog organizma. Vrlo nesavršenu sliku ovog napretka imamo u razvoju živog organizma. ¹¹⁵ Biljni i životinjski organizmi propadaju jer su materijalni, dok živa misao nikad ne prestaje rasti. Točno je da je živa ona misao koja evoluirala, ako se pod evolucijom ne misli na promjenu nego na razvoj u doktrini. Tako se i kod velikih tomista misao učitelja ne okamenjuje, nego se razvija. ¹¹⁶

Koliko god se to možda činilo paradoksalno, ondje gdje su principi zaista utvrđeni, upravo tu se nikad ne završava tražiti, obnavljati i produbljivati. Gdje se doima da je već sve rečeno, upravo takva doktrina zahtijeva najveći rad i obećava najveća otkrića. ¹¹⁷ Naime, napredak u filozofiji, posebno u metafizici, ne ostvaruje se *supstitucijom* kao u prirodnim znanostima, nego *produbljivanjem*, jer u filozofskim pitanjima prevladava aspekt *misterija*. ¹¹⁸ A za produbljivanje, tj. za sve dublje prodiranje u *isto*, nužan uvjet je stabilni kontinuitet doktrine čiji se principi ne mijenjaju. ¹¹⁹

109 Mark D. Jordan, »Neo-Tomism«, u: Ted Honderich (ur.), *The Oxford Companion to Philosophy*, cit. izdanje, str. 614.

110 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 127.

111 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 94. O tragičnom nesporazumu koji je bio u korijenu »sukoba« između skolastičke filozofije i moderne znanosti na prijelazu u novi vijek vidi opširnije u sljedećem članku: Jacques Maritain, »Il conflitto dei metodi alla fine del Medio Evo«, *Humanitas*, god. XXXIV., br. 51979.

112 J. Maritain, *I gradi del sapere*, cit. izdanje, str. 12.

113 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 31.

114 J. Maritain, *Riflessioni sull'intelligenza*, cit. izdanje, str. 226.

115 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 41–42.

116 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 132.

117 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 25.

118 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 129.

119 J. Maritain, *Sette lezioni sull'essere*, cit. izdanje, str. 36.

U svezi s pitanjem kako se treba odnositi prema modernoj misli, Maritain upozoruje da treba razlikovati modernu *znanost* i modernu *filozofiju*, a u filozofiji opet razlikovati njezin *duh* i *ulomke istine* koje sadrži.¹²⁰ S obzirom na modernu znanost, tomizam ne samo da prihvaća činjenice koje je utvrdila pozitivna znanost nego se i jedini može uključiti u cjelinu doktrine, ostvariti jedno jedinstvo metafizike i znanosti.¹²¹ Ali ovo jedinstvo ne znači konfuziju. Treba bitno razlikovati filozofiju i znanost, te ontološki pristup karakterističan za prvu i empiriološki pristup karakterističan za drugu. Upravo stoga što su to dva različita pristupa, i filozof i znanstvenik mogu beskrajno napredovati, svaki na svom vlastitom području, a da ne dođu u sukob.¹²² Tomistička filozofija je jedina kadra staviti pozitivne znanosti na njihovo pravo mjesto, pokazati granice njihove kompetencije. Ona također jasno pokazuje apsurdnost pokušaja da se u pozitivnim znanostima apsorpira sva ljudska spoznaja, pa čak i moralni život i težnja za srećom.¹²³

Tomistička filozofija treba, s jedne strane, objasniti principe znanosti, a s druge strane očistiti znanosti od jedne loše metafizike koja ih često impregnira.¹²⁴ Naime, »nitko se ne može oduprijeti napasti da filozofira«, kaže Maritain, »a najmanje veliki otkrivači na području znanosti«. ¹²⁵ Nužno je istaknuti da je filozofija autonomna disciplina koja ima svoje vlastite instrumente, pa zato nije dovoljno znanstvenoj spoznaji dodati samo jednu filozofsku refleksiju.¹²⁶ Istodobno, sirove znanstvene činjenice zanimljive su samo znanstvenicima, a ne i filozofima – one ne mogu razriješiti jedan filozofski spor. Filozof može koristiti ove činjenice tek pošto ih je filozofski valorizirao, tj. izlučio iz njih sadržaj koji ima filozofsku vrijednost.¹²⁷

Maritain ne odbacuje sav prinos moderne filozofije. Ali ono što treba najprije razmotriti nije ova ili ona pojedinačna teorija, nego principi.¹²⁸ Bilo bi skrajnje naivno simpatizirati sa svim onim što je dobro u modernoj misli prije nego pažljivo razlučimo njezine duhovne principe.¹²⁹ Negativna prosudba moderne misli glede duha koji je prožimlje prijeko je potrebno polazište, tek poslije toga treba slijediti rad asimilacije.¹³⁰ Duh i principi moderne filozofije radikalno su

120 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 91–92.

121 *Isto*, str. 97.

122 Jacques Maritain, *Quattro saggi sullo spirito umano*, Morcelliana, Brescia 1978., str. 191.

123 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 98.

124 *Isto*, str. 99.

125 Jacques Maritain, »La metafisica dei fisici ossia la simultaneità secondo Einstein«, *Rivista di Filosofia neoscolastica*, god. XV., br. 5/1923, str. 313.

126 Jacques Maritain, »Dio e la scienza«, *Sapienza*, god. XIX., br. 4/1966, str. 407.

127 Jacques Maritain, *La filosofia della natura*, Morcelliana, Brescia 1977., str. 115–116.

128 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 92.

129 *Isto*, str. 21.

130 *Isto*, str. 19. Mnogi to ne uočavaju, ili se možda boje da ne budu proglašeni »ultrakonzervativnim«. Razliku između antičke i moderne filozofije dobro je istaknuo Joseph de Finance: »Ali drugačije je stanje jedne predkršćanske filozofije, na putu prema istini, ali zaustavljenoj na putu, a drugačije ono jedne postkršćanske filozofije, koja je okrenula leđa

pogrešni, oni uključuju zatvorenost prema bitku, a rezultat kojemu teže jest priznavanje čovjeku apsolutne nezavisnosti koja je vlastita samo Bogu.¹³¹ Svi moderni filozofi su na ovaj ili onaj način duhovni nasljednici Descartesa, oni polaze od same misli i tu ostaju, bilo da niječu realnost svijeta, bilo da ga na ovaj ili onaj način apsorbiraju u misli. To znači da odbacuju ono od čega filozofska misao živi, slični su logičaru koji bi odbacio razum, biologu koji bi odbacio život.¹³² Od ove optužbe za filozofski idealizam može se danas, u drugoj polovici XX. stoljeća, po Maritainovu sudu, izuzeti jedino marksizam. Ali on »pati« od druge temeljne zablude, izjednačivanja cijele stvarnosti s materijom.¹³³

Tek kad smo odbacili zablude moderne filozofije u njezinim principima, moći ćemo spasiti sve ulomke istine sadržane u njoj. Budući da je osobina tomizma ne eklekticizam, nego superiornost i čvrstoća principa koja omogućuje sintezu svih istina, slijedeći tomističke principe, moći ćemo sintetizirati i one istine koje se čine protuslovne. One će tada izgledati »kao suprotni obronci jedne te iste uzvisine«. ¹³⁴ Gdjekad se čuje tvrdnja da tomisti ne mogu shvatiti jednu misao različitu od svoje. Naprotiv, kaže Maritain, oni mogu shvatiti modernu filozofiju mnogo bolje nego moderni filozofi, jer u svojim principima imaju jedno više svjetlo.¹³⁵ Moderni filozofi su mnogo pridonjeli povijesti misli, treba ih čitati s najvećom pozornošću, Maritain im ne osporava izvanrednu inteligenciju, važnost, pokatkad i genijalnost.¹³⁶ Kako, dakle, iskoristiti prinos moderne filozofije? Gdje taj prinos možemo naći i zašto?

Ljudski um je ograničen i zato bi bilo mnogo aspekata istine koje bi pristaše istinite doktrine propustili ustanoviti, kad bi jedino oni filozofirali. Može se dogoditi da ti aspekti budu osvijetljeni u okviru pogrešnih doktrina, budući da, kako je već spomenuto, svaka zabluda uključuje neku istinu.¹³⁷ Filozof čija je doktrina pogrešna mogao je snažno zahvatiti djelomičnu istinu koju nije znao uravnotežiti zbog manjka viših principa.¹³⁸ Tomizam može iskoristiti ove djelomične istine iz drugih sustava »hraneći« se njima, asimilirajući ih, nakon što je »raskomadao« pogrešan sustav.¹³⁹ Takav način filozofske »suradnje« Maritain naziva »suradnja lava i janjeta«. ¹⁴⁰ Kao što se tomizam može uspore-

istini« (Joseph De Finance, »Filosofia cristiana: quale? como? perche?«, *Per la filosofia*, god. VI., br. 1/1989., str. 7.).

131 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 136–137.

132 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 152–153.

133 *Isto*, str. 156–158.

134 J. Maritain, *Anđeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 84.

135 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 137.

136 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje, str. 153–154.

137 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 141.

138 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 138–139.

139 Jacques Maritain, *Ragione e ragioni*, Vita e pensiero, Milano 1982., str. 53.

140 Jacques Maritain, »Possesso della verità e spirito di comprensione«, *Humanitas*, god. XIV., br. 6/1959, str. 414.

diti s organizmom, što smo saznali prije, tako se i ova asimilacija pojedinačnih istina može usporediti s hranjenjem organizma. I kao što u takvom procesu hrana prestaje biti ono što je bila i postaje dio organizma, tako je i nužno da ove istine koje se asimiliraju izgube svoju formu i prime formu istinite doktrine. Kao što organizam odbacuje strano tijelo koje ne može asimilirati, tako istinita filozofija odbacuje miješanje suprotne forme (suprotnih principa). Međutim, što je snažnija njezina forma, to će bolje biti kadra sve asimilirati.¹⁴¹ Iz ove se usporedbe vidi da jedna doktrina, koja želi ostati živa, treba stalno asimilirati novo i različito, treba glede materije stalno ostati u kontaktu sa svim onim što nije ona sama.¹⁴²

Tomisti mogu imati koristi i od proučavanja i razumijevanja pogrešnog filozofskog sustava kao cjeline, a ne samo od porabe pojedinih njegovih dijelova.¹⁴³ Potrebno je trenutno izaći iz svog pojmovnog jezika i ući u tuđi način postavljanja problema, da bismo se poslije vratili s intelektualnim »plijenom«. ¹⁴⁴ Jezgru svake filozofske doktrine čini središnja intuicija koja usvaja jedan aspekt realnosti.¹⁴⁵ Filozof može zapaziti taj aspekt, baciti se na njega svim žarom, pa iako njegova teorija postaje nerazmjerna, on je istaknuo jednu dragocjenu istinu.¹⁴⁶ Središnja intuicija može biti loše konceptualizirana i prevedena u jedan sustav tvrdnji s teškim manjkavostima ili potpuno pogrešan.¹⁴⁷ Važne su i težnje za istinom koje tolike filozofe vode prema nekom cilju koji ne znaju dosegnuti na pravi način. Maritain spominje kao primjer Kantovu težnju prema priznanju aktivnosti subjekta u spoznaji, te Bergsonovu prema priznavanju duhovnih vrijednosti.¹⁴⁸ U mnogim slučajevima neka doktrina, koja je u sebi potpuno pogrešna, bila bi istinita da se primijeni na neko drugo područje. Takvu doktrinu dovoljno je samo premjestiti na pravo mjesto.¹⁴⁹ Maritain navodi primjer Leibniza koji na materijalni svijet primjenjuje mnoge koncepcije koje su istinite za anđele.¹⁵⁰ Nastojeći otkriti intuiciju jednog pogrešnog sustava, njezino pravo mjesto i vrijednost, produbit ćemo vlastitu doktrinu, obogatiti je iznutra i proširiti svoje principe na nova područja istraživanja.¹⁵¹

Vrijednost moderne filozofije nije samo u njezinim istinama, makar parcijalnim i iskrivljenim, nego i u njezinim zabludama. Iz tih zabluda možemo izvući korist na dva načina. Filozof u zabludi je kao ogledalo koje odražava

141 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 136–137.

142 *Isto*, str. 137.

143 J. Maritain, *Possesso della verità e spirito di comprensione*, cit. izdanje, str. 414.

144 *Isto*, str. 415.

145 Na istom mjestu.

146 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 97.

147 J. Maritain, *Possesso della verità e spirito di comprensione*, cit. izdanje, str. 415.

148 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 138.

149 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 139.

150 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 138.

151 J. Maritain, *Possesso della verità e spirito di comprensione*, cit. izdanje, str. 416.

najdublje tendencije skriveno prisutne u radu ljudskog uma u svakom vremenu. Takva ogledala su nužna jer je, kako kaže Maritain, bolje imati hegelovske zablude s Hegelom, nego hegelovske zablude bez Hegela. Veliki filozof u zabludi je sličan svjetioniku koji pomorce izdaleka upozoruje na grebene. On omogućuje da takve zablude uočimo, postanemo ih svjesni i borimo se protiv njih.¹⁵² S druge strane, zablude moderne filozofije korisne su i zato jer nas njihovo opovrgavanje prisiljava da neprestano produbljujemo istinu, preciziramo principe i osvjetljavamo nove aspekte.¹⁵³ Te zablude nam svojom povezanošću i svojim logičkim reperkusijama sjajno otkrivaju snagu principa i skrivene energije jedne zdrave filozofije.¹⁵⁴ Oči su našega uma po naravi slabe, pa bez bljeska koji se javlja u sudaru sa zabludom možda ne bismo zapazili neusporedivu snagu velikog broja principa sv. Tome, pa i onih najfinijih, najizbrušenijih, najspecifičnije tomističkih, koji se gdjekad mogu činiti samo kao nekorisne oštroumnosti ili čak igre odveć rafinirane inteligencije.¹⁵⁵

Maritain upozoruje da bi bio smrtni grijeh izolirati istinu unutar zidina lijenosti, a tomisti su pokatkad griješili na taj način. Treba pažljivo pratiti promjene ideja i *na svoj vlastiti način* ponovo razmotriti sve probleme našeg vremena.¹⁵⁶ U ovome nas sv. Toma može i treba voditi, jer on je u punom smislu riječi apostol modernog doba.¹⁵⁷ Maritain je pisao kako je »osjećao da toliko dublje simpatizira s istraživanjima, otkrićima i mukama moderne misli, koliko je više nastojao da u nju prodre svjetlo koje nam dolazi od jedne mudrosti izgrađene prije mnogo stoljeća i koje odolijeva fluktuacijama vremena«. ¹⁵⁸ On je uvjeren da za širenje mudrosti sv. Tome po današnjem svijetu nije potrebno mnogo nositelja. Dovoljne su male skupine koje nemaju druge svrhe osim istine.¹⁵⁹

152 *Isto*, str. 416–417.

153 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 96.

154 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 137–138.

155 J. Maritain, *Antimoderno*, cit. izdanje, str. 138. Čudno je da su i brojni katolici, i to ne samo neuki vjernici nego i »učeni« profesori, prihvatili uporabu riječi »skolastika« u značenju »beskorisno umovanje, mudrijašenje«. Ograničenom razumu se čini da su naizgled slične teze zapravo jednake, pa onda da je nekorisna igra i gubljenje vremena pokušati »razbistriti« koja je od njih istinita. Baš ovdje vrebala opasnost! Sv. Toma je već na početku jednog od svojih prvih, mladenačkih djela naglasio da »mala zabluda na početku biva velika na kraju« (Toma Akvinski, »O biću i biti«, u: Stjepan Kušar (ur.), *Srednjovjekovna filozofija*, Hrestomatija filozofije – II. svezak, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 473.).

156 J. Maritain, *Theonas*, cit. izdanje, str. 137.

157 J. Maritain, *Andeoski naučitelj*, cit. izdanje, str. 103.

158 J. Maritain, *Professione di fede*, cit. izdanje, str. 127.

159 J. Maritain, *Il Contudino della Garonna*, cit. izdanje, str. 257.

3. *Uspjesi i neuspjesi*

U ovom poglavlju izložit ću vrlo kratko, uz samo poneki primjer od velikog broja mogućih koji postoje, kako je Maritain u praksi ostvarivao svoj program rada koji sam prikazao u prethodnom poglavlju. A njegovo filozofsko djelo zaista je goleme. U razdoblju od 63 godine, od 1910. godine kad je objavio prvi članak do 1973. godine kad je umro, on je napisao poprilično djela koja obuhvaćaju sve filozofske discipline. Pisao je i udžbenike,¹⁶⁰ i kratke pregledne članke, i opsežna sustavna i analitička djela.

Maritain nije samo ponavljao vječne istine, nego je uvijek tražio odgovore na suvremena pitanja. Zato je neprestano pozorno pratio suvremenu problematiku, i to ne samo u filozofiji, nego i u znanosti, umjetnosti, teologiji, politici itd. Navodim samo dva primjera. Već nakon šest godina kad je Einstein izložio opću teoriju relativiteta koja je izazvala revoluciju i fizici, Maritain je pisao o filozofskim rezonancama te teorije.¹⁶¹ Samo godinu dana nakon završetka Drugog vatikanskog sabora objavio je o njemu knjigu koja je imala vrlo velik odjek u javnosti.¹⁶² Maritain nije samo sâm tražio odgovore na suvremena pitanja, nego je i druge poticao da to isto čine. Tako je 1961. godine Antoniju Pavanu, koji je vodio prevođenje njegovih djela na talijanski jezik, napisao i ovo: »Ako sam nešto malo korisno učinio, važno je ići dalje, stvarati originalna djela inspirirana na onim istinama u koje nas obojica vjerujemo(...) Vaša zemlja, koju toliko ljubim, treba *talijanske* kršćanske filozofe (istaknuto u originalu, I.Z.).«¹⁶³

Kako je Maritain nastojao *razumjeti* druge i drugačije filozofije, te shvatiti kako drugi filozofi doživljavaju tomizam, lijepo ilustriraju njegovi prikazi pod naslovom »Pragmatizam kako ga vidi i reinterpreтира jedan tomist«¹⁶⁴ i »Tomizam kako ga vidi i reinterpreтира jedan pragmatist«.¹⁶⁵ Razlikovanje intencija od rezultata u jednom filozofskom sustavu ostvario je već u svojoj prvoj objavljenjnoj knjizi koja kritički prikazuje Bergsonovu filozofiju. Tu razlikuje

160 Njegov »Uvod u filozofiju« (*Introduction générale à la philosophie*, Téqui, Paris 1920.) doživio je do 1963. godine 32 (!) francuska izdanja, te mnogobrojne prijevode na strane jezike (engleski, talijanski, španjolski, portugalski, mađarski, slovački, japanski i korejski). Bilo bi dragocjeno da se ovaj udžbenik napokon prevede i na hrvatski jezik.

161 Vidi već citirani članak: J. Maritain, »La metafisica dei fisici ossia la simultaneità secondo Einstein«. Ovaj članak je izvorno bio objavljen 1922. godine na francuskom u časopisu *La Revue Universelle*. Einstein je pak svoju teoriju izložio u članku »Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie«, objavljenom 1916. u časopisu *Annalen der Physik*.

162 J. Maritain, *Il contadino della Garonna*, cit. izdanje. Prvo francusko izdanje ove knjige objavljeno je 1966. godine. U 11 godina između 1969. i 1980. objavljeno je čak 9 talijanskih izdanja.

163 Pismo je poslano 21. travnja 1961. iz Toulousea, a citirano je prema članku: Antonio Pavan, »Maritain in memoriam – lettere inedite ripercorse«, *Vita e Pensiero*, god. LV, br. 1/1973, str. VI.

164 J. Maritain, *Regione e regioni*, cit. izdanje, str. 67–70.

165 *Isto*, str. 70–73.

»faktični bergsonizam« i »namjeravani bergsonizam«, te ovaj drugi uspoređuje s tomizmom.¹⁶⁶ Čak je i Bergson priznao Maritainovoj supruzi Raissi mnogo godina poslije da je Maritain u ovakvoj analizi imao pravo.¹⁶⁷

Maritain je svugdje tražio onu temeljnu istinitu intuiciju. Najbolji primjer takvog pristupa je njegov odnos prema neopozitivističkoj filozofiji Bečkog kruga koja je radikalno odbacivala svaku metafiziku i proglašavala je besmislenom. Maritain nije na to samo prezirno odmahnuo rukom kao mnogi drugi. On je istinitu intuiciju uočio u činjenici da mnogi iskazi zaista nemaju značenja *u fizici*, ali je zabluda neopozitivista mišljenje da takvi iskazi nemaju značenja *uopće*. Pogreška je u prenošenju onoga što je istinito samo za *empirijske znanosti na svako znanje uopće*.¹⁶⁸ Kako je Maritain ozbiljno shvaćao načelo da sustavnom izlaganju treba prethoditi istraživanje onoga što su drugi mislioci već rekli o toj temi, najbolje ilustrira njegova opsežna knjiga »Moralna filozofija« koja kritički prikazuje povijest etike. Ta je knjiga bila zamišljena tek kao prvi svezak, a drugi je trebao donijeti sustavno izlaganje temeljnih problema.¹⁶⁹ Na žalost taj drugi dio Maritain, vjerojatno zbog starosti, nije napisao.

Posebnu pozornost obratio je Maritain onoj problematici koja je kod sv. Tome bila nedovoljno (ili čak nikako) obrađena: estetici, političkoj filozofiji, filozofiji znanosti i filozofiji povijesti. Na tim područjima susrećemo i realnosti koje nisu ni postojale u doba sv. Tome, na primjer parlamentarnu demokraciju, apstraktnu umjetnost i atomsku fiziku. Ipak, i ovdje nas principi sv. Tome mogu i moraju voditi. Yves Simon je odlično uočio da se, kad se usporedi sa dotad prevladavajućim tomističkim priručnicima, »Maritainova filozofija znanosti doimala kao golema novost. Ipak, tko je god blizak sa fizikalnim i epistemološkim tekstovima sv. Tome, priznat će da nijedan tomist nije nikad napisao autentičnije tomističku knjigu nego što su *Stupnjevi znanja*. Ovo veliko djelo svjedoči da se najživlji i najsuvremeniji izraz tomizma ne postiže eklektičnim kombinacijama, nego vjernim i konzistentnim pristajanjem uz principe sv. Tome.«¹⁷⁰ Na žalost, ovo najopsežnije i najsustavnije djelo Jacquesa Maritaina prošlo je gotovo nezapaženo. Mnogo veća pozornost obraćala se njegovoj političkoj i društvenoj filozofiji, upravo onom dijelu njegove filozofije koji ima najmanju vrijednost. Ponešto pažnje posvećeno je njegovoj estetici,¹⁷¹ a najma-

166 Jacques Maritain, *La Philosophie bergsonienne*, Marcel Rivière, Paris 1914. Treće poglavlje nosi naslov »Dva Bergsonizma« (*Les deux bergsonismes*), a bilo je već 1912. godine objavljeno u časopisu *Revue Thomiste* kao poseban članak pod istim naslovom.

167 Vidi: Raissa Maritain, *I grandi amici*, Vita e pensiero, Milano 1982., str. 409–410.

168 J. Maritain, *Quattro saggi sullo spirito umano*, cit. izdanje, str. 156–160.

169 J. Maritain, *La filosofia morale*, cit. izdanje, str. 7. i 11.

170 Yves R. Simon, »Maritain's Philosophy of the Sciences«, *The Thomist*, god. V, br. 1/1943, str. 102.

171 Zanimljivo je spomenuti da su oba vodeća tomista XX. stoljeća, i Maritain i E. Gilson, više sustavnih djela posvetili estetici, a na većini crkvenih filozofskih fakulteta se ta disciplina uopće ne uči.

nje njegovoj filozofiji spoznaje, baš onome što je sam Maritain smatrao najvažnijim, jer su tu zablude danas najveće i najrazornije.

U svezi s vjernošću principima vrijedno je spomenuti i sud najpoznatijeg sadašnjeg »obraćenika« na tomizam Alasdaira MacIntyre'a. Dok su mnogi u postkoncilskom razdoblju odbacili tomizam velikim dijelom zbog toga što su vjerovali da je »odveć različit od glavnih smjerova moderne misli«, MacIntyre se »postepeno uvjerio da su slabosti i nedostaci neotomističke obnove bili vezani posebno, ako ne čak i isključivo, za činjenicu da je ona bila odveć pod utjecajem onih struja moderne misli čijim se je protivnikom smatrala«. ¹⁷² Maritain je snagu tomističkih principa pokazao ne samo opovrgavajući suvremene zablude, nego još više nalazeći prave odgovore na današnja pitanja. Samo opovrgavanje zabluda ne samo da nije dovoljno za pronalaženje pozitivnih rješenja, nego po pravilu ne uspijeva potpuno suzbiti zabludu. ¹⁷³

O Maritainovim uspjesima mogle bi se napisati debele knjige. Međutim, važno je upozoriti i na jedan njegov promašaj: potpuno odbacivanje matematičke logike. U udžbeniku iz logike, koji je prvi put objavljen 1923. godine, napisao je i ovo: »Logistika ¹⁷⁴ je nešto *bitno različito* od logike. Dok se logika bavi *samim činom razuma* u njegovu napredovanju prema istini, dakle redom samih pojmova i misli, logistika se bavi *odnosima između ideografskih znakova*, dakle samim znakovima koji su shvaćeni kao dovoljni sami sebi nakon što su jednom utvrđeni. Stoga ova druga ima zadaću *osloboditi od mišljenja*, izbjeći razumske i baš *logičke* operacije (...) i svaku teškoću u razmišljanju *odstraniti* s pomoću jedne algebre, uostalom pretjerano komplicirane, koju razum treba samo primijeniti. Ona prva, naprotiv, ima zadaću *naučiti misliti* (...) i naučiti *svladati* brojne teškoće u razmišljanju (sve istaknuto u citiranom tekstu istaknuto je u originalu, op. I.Z.). ¹⁷⁵ Ovaj tekst pokazuje Maritainovo nepoznavanje suvremene matematičke logike i njegovo nerazumijevanje metode formalizacije koja je za nju karakteristična. ¹⁷⁶ Ovako oštro odbacivanje »nove« logike

172 Alasdair MacIntyre, *Enciclopedia, genealogia e tradizione – Tre versioni rivali di ricerca morale*, Massimo, Milano 1993., str. 20. (Ovdje citirani tekst je iz autorova predgovora talijanskom izdanju i nema ga u američkom originalu.)

173 Ljudi teško u potpunosti odbace jednu teoriju, čak i kad su svjesni njezinih brojnih slabosti, ako nemaju *alternativu*: drugu bolju teoriju.

174 Riječ »logistika« koristila se u dva sasvim različita značenja: 1. kao sinonim za »matematičku logiku« (prije češće, a sada rijetko); 2. kao naziv za (neuspješan) pokušaj da se sva matematika izvede iz logike. Veza među njima su osobe, kao Gottlob Frege i Bertrand Russell, koje su se bavile »logistikom« u oba značenja.

175 Jacques Maritain, *Logica minore*, Massimo, Milano 1990., str. 220.

176 Ukratko objašnjeno metoda formalizacije je ovakav postupak. Najprije se izaberu određeni znakovi i definiraju određeni odnosi među njima, tj. polazne teze koje se ne dokazuju (aksiomi). U izvođenju zaključaka postupa se »formalistički«, tj. ne pridaje se nikakvo značenje tim znakovima, nego se primjenjuju pravila zaključivanja koja se odnose samo na *formu*. Tek završeni sustav se interpretira, tj. njegovim sastavnim dijelovima se pripisuje određeno značenje. Međutim, sam formalni sustav uvijek se može razlikovati od interpretacije, pa se također može razlikovati i pitanje valjanosti sustava (logičke) od njegove primjenjivosti na određeno područje (a jedan sustav može imati i više različitih interpre-

Sanguineti pripisuje i utjecaju Bergsona.¹⁷⁷ U vrijeme kad je Maritain pisao citirani tekst, matematička logika je bila prilično slabo poznata u Francuskoj. Zato nas manje čudi kako je Maritain *došao* do ovakvog stava, nego kako je *ostao* kod njega. Dio odgovora na to pitanje je u činjenici da se on poslije nije opširnije bavio logičkom problematikom.

Treba odmah uočiti i pripomenuti da ovaj Maritainov promašaj nije bio posljedica njegovog načelnog stava prema prinosima suvremene misli (koji sam sustavno izložio u prethodnom poglavlju), nego je bio posljedica nepoznavanja određenog konkretnog prinosa. Nije čudno da se prva inicijativa za bolje upoznavanje razvoja suvremene logike i za iskorištavanje njezinih dostignuća u tomističkoj filozofiji javila u Poljskoj. Naime, logika je između dva svjetska rata baš u Poljskoj doživjela najveći procvat, a poljski logičari glasovite Lavovsko–varšavske škole nisu se bavili samo primjenom logike u temeljima matematike, niti su bili antimetafizički nastrojani kao logički pozitivisti Bečkog kruga. Oni su bili zainteresirani za logičku analizu filozofskih pitanja i za povijest antičke i srednjovjekovne logike.¹⁷⁸ Jan Lukasiewicz, vodeći poljski logičar kod kojega su neki također vidjeli »neotomističke« tendencije,¹⁷⁹ utjecao je u tridesetim godinama ovog stoljeća na stvaranje tzv. Krakovskog kruga tomista. Taj krug je nastojao obnoviti tomizam s pomoću suvremene logike, a članovi su mu bili J. Salamucha, J.F. Drewnowski i, najpoznatiji od njih, Józef Bochenski. To je bio začetak onoga što E. Nieznanski naziva »analitički tomizam«.¹⁸⁰ Takav pristup se nakon rata proširio u Poljskoj, a i izvan nje, ali je ipak ostao relativno rijedak u okviru suvremenog tomizma. Neki autori, na primjer, F. Copleston¹⁸¹ i A. Wilder,¹⁸² primijetili su slabu zastupljenost logike u današnjem tomizmu i smatrali su da to nije dobro i da je nešto što treba popraviti. Ta je činjenica još upadljivija ako se uspoređi sa srednjovjekovnom situacijom: XIII. stoljeće je bilo jedno od tri razdoblja najvećeg procvata logike u povijesti.¹⁸³ Istina je da su danas rijetki tomisti koji potpuno odbacuju

tacija). Prednost ovakvog postupka je u tome što se u postupku izvođenja dokaza izbjegava opasnost da se »prešutno« ne »ušulja« neka premisa koje nismo svjesni (što je inače gotovo nemoguće kod složenih dokaza, kako pokazuje iskustvo). Ova metoda rabi se ne samo u primjeni logike na druge discipline nego se primjenjuje i na samu logiku. Ona nam omogućuje jasno i točno uočiti i složene *logičke* odnose između pojedinih teza.

- 177 Juan José Sanguineti, »Presentazione«, u: J. Maritain, *Logica minore*, cit. izdanje, str. 10.
 178 Opširan prikaz, s posebnim naglaskom na filozofske temelje škole, vidi u knjizi: Svetlana Knjazeva, *Filozofija lavovsko–varšavske škole*, Beograd, Institut društvenih nauka, 1964.
 179 V.N. Porus, »L'vovsko–Varšavskaja škola«, u: *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*, Sovetskaia enciklopedija, Moskva 1983., str. 328.
 180 Vidi uvod ovog članka i bilješke br. 17–19.
 181 Frederick C. Copleston, *Aquinas*, Penguin Books, Harmondsworth 1979., str. 259–260.
 182 Alfred Wilder, »Dominican Philosophical Work in the Last Hundred Years«, *Angelicum*, god. LXI (1984), str. 157.
 183 Ostala dva razdoblja su IV. i III. stoljeće prije Krista (Aristotel i megarsko–stoička škola) i druga polovica XIX. i XX. stoljeća (matematička logika). Interesantno je spomenuti da je jedan od vodećih logičara XIII. stoljeća Petar Hispanus postao i papa pod imenom Ivan XXI.

matematičku logiku kao Maritain, ali su također rijetki i oni koji se njom bave i rabe je u svojim filozofskim istraživanjima.

Nekima je misteriozno zvučalo kad su kod Bochenskog pročitali da je njegova filozofija »analitička« i da je »vrijeme velikih sustava davno prošlo«,¹⁸⁴ a drugima je to »mirisalo« na pozitivizam. Da bismo ispravno shvatili ovakve riječi, dovoljno je pogledati kako Bochenski opisuje razliku u pristupu između srednjovjekovne i moderne filozofije.¹⁸⁵ Dok je za skolastičku metodu karakteristična detaljna logička analiza pojedinih problema, moderna filozofija zapostavlja logiku, zanemaruje analizu i svaki filozof je nastoji izgraditi svoj sustav. Držim da sada možemo uvidjeti da u odnosu na pitanje kako biti tomist, Bochenski nema *načelno* različit stav od Maritaina, te da se njegov pristup može dobro uklopiti u Maritainove principe izložene u prethodnom poglavlju. Razlika u stavu prema »logistici«, tj. suvremenoj matematičkoj logici, proizlazi samo iz *poznavanja stvari*. Bochenski je još 1933. godine pisao da je jasno da je »logistika naših dana jedina znanstvena deduktivna formalna logika. Za uvjeriti se da je to tako, dovoljno je usporediti logističke traktate s djelima logičara stare škole; oni obrađuju puno više problema i na puno superiorniji način nego stari. Posebno s točke gledišta rigoroznosti dokaza stvar je više nego očita.«¹⁸⁶

U plodnost pristupa Bochenskog uvjerit će se svatko tko bude čitao njegova djela, i to ne samo ona u njima primjenjuje karakteristične metode matematičke logike, nego i sva druga.¹⁸⁷ U njima će uočiti blistavu jasnoću, kristalno jasan

184 Edgar Morscher, »Josph Maria Bochenski (1902–1995) – Logica della religione«, u: E. Coreth–W.M. Neidl–G. Pfligersdorffer (ur.), *La filosofia cristiana nei secoli XIX e XX*, III. svezak: Correnti moderne del XX secolo, Città Nuova, Roma 1995., str. 411–412. Morscher nije uopće shvatio filozofiju Bochenskog, a nisu je dobro shvatili ni urednici ovog impresivnog pregleda novije kršćanske filozofije, jer poseban članak o Bochenskom nisu uvrstili u II. svezak među »skolastičare« nego u III. svezak među »moderne« (iako ga Nieznanski spominje u II. svesku u okviru poljskog »analitičkog« tomizma). Puno bolje je Bochenskog shvatio Alfred Wilder, koji je uočio da je on bio i ostao tomist, te da za njega »analitički« način mišljenja nema veze s pozitivizmom nego znači »strogo i egzaktno« mišljenje. Wilder s pravom primjećuje da Bochenski nije bio uvijek uspješan u svojim analizama, ali da uspjeh koji je zaista postigao ostaje veliko blago za sadašnje i buduće tomiste (Alfred Wilder, »In memoriam: Josef M. Bochenski OP (1902–1995)«, *Notiziario della Società Internazionale Tommaso d'Aquino*, god. X (1996), str. 40–41).

185 Innocentius M. Bochenski, *Contemporary European Philosophy*, cit. izdanje, str. 1–2. Jósef je rođeno ime Bochenskog, a Innocentius njegovo redovničko ime. Neki tekstovi potpisani su jednim, a neki drugim imenom, a riječ je o istoj osobi.

186 I.M. Bochenski, »La métaphysique et la logique moderne«, u: *Sbornik Mezinárodních Tomistických Konferenci*, Olomouc 1933., citirano prema: Jan Salamucha, »The Proof *Ex motu* for the Existence of God: Logical Analysis of St. Thomas' Arguments«, u: Anthony Kenny (ur.), *Aquinas: A Collection of Critical Essays*, Macmillan, London 1970., str. 175–176. Salamucha u navedenom članku piše da je poduzeo analizu Tominog dokaza *Ex motu* (iz zbivanja) metodama matematičke logike jer je tradicionalna logika za to nedostatna. Ovakve analize, po Salamuchi, pokazuju snagu genija sv. Tome koji je te i slične dokaze izgradio bez odgovarajućeg logičkog »alata« (str. 176–177.).

187 Na žalost, koliko je meni poznato, na hrvatskom jeziku su dosad objavljena samo dva kratka ulomka, oba povodom njegove smrti. Jedan je »O važnosti filozofije« objavljen u časopisu *Nova tribina*, god. VI. br. 11–12/1995. (ulomak iz knjige »Suvremena evropska filozofija«),

način izlaganja i svojih i tuđih misli, što ostavlja upravo estetski dojam. Tu se može jasno uvidjeti da, suprotno od Maritainovih *predrasuda*, i matematička logika *uči misliti*. Uostalom, a ni to ne smijemo zaboraviti, i sv. Toma ističe da najprije treba učiti logiku.¹⁸⁸

Možda će se nekim čitateljima činiti da sam u ovom poglavlju od tomizma Jacquesa Maritaina »odlutao« na drugo područje. Stoga opet podsjećam da sam u ovom članku htio pokazati *kako biti tomist danas*. U velikom dijelu traženja odgovora na to pitanje Maritain nam može i treba biti vodičem i učiteljem. Ali morao sam pokazati pravi put i uputiti na pravog vodiča i ondje gdje je Maritain, po mom mišljenju, zalutao na stranputicu.

5. Zaključak

Poziv je filozofa tražiti mudrost i ljubiti mudrost, tražiti istinu i ljubiti istinu. Tko filozofiji pristupa s nekim drugim motivima može postati »stručnjak«, ali ne i filozof. A smjelo je i naivno pokušati tražiti istinu isključivo vlastitim snagama, ne koristeći ono što su drugi već našli i postigli. A među tim »drugima« posebnu važnost i vrijednost ima sv. Toma Akvinski. Da je to uistinu tako, svatko se može najbolje uvjeriti ako dobro upozna njegovu misao.¹⁸⁹ Dakle, ja ne tražim od čitatelja da mi vjeruje »na riječ«, nego da se sâm uvjeri. Međutim, budući da čovjek ne može temeljito upoznati mnoge filozofe (a da ne govorimo »sve«), potrebno je imati poticaj da se posveti trud, vrijeme i povjerenje baš jednom određenomu. Taj poticaj moguće je naći na razne načine. Za katolike bi stalne preporuke Crkve već sedam stoljeća trebale biti ozbiljna indicija, pogotovu što su bile i ostale začuđujuće uporne. I za katolike i za nekatolike poticaj bi trebala biti činjenica da nema niti jednog drugog filozofa s tako velikom i trajnom »školom«. Tomizam se u tome ne može usporediti niti sa jednim drugim »– izmom«. Iako je sv. Toma živio i umro u XIII. stoljeću, a već u XIV. stoljeću su ga »duh vremena« i kritičari »pokopali«, i takva su se

a drugi je »Što znači filozofirati?« objavljen u časopisu *Izazov istine*, god. VII, br. 1/1995. (ulomak iz knjige *Putovi u filozofsko mišljenje*).

188 S. Thomae Aquinatis, *In Librum Boetii de Trinitate Expositio*, q. 6, art. 1, ad 3.

189 Iako nisu pisani s tom namjerom, slijedeći anonimni stihovi odlično opisuju s kakvim stavom trebamo pristupiti sv. Tomi:

»Nije ti dosta samo jedna minuta da doneseš sud o nekoj knjizi
nije ti dosta samo jedan sat da vidiš kako se iz pupoljka razvija cvijet
nije ti dosta samo jedan dan da nekoga upoznaš...

Prvi susret obično ti otkriva samo lice

a na njemu se često odražuje samo tvoje prihvaćanje tog lica:

– ljubazno je ako ga voliš, simpatiziraš,

– beznačajno je ako ga prezireš,

– neprijateljsko je ako ga vrijeđaš.

No da bi upoznao dušu tog lica, tajnu njegovih riječi
potrebno je imati mnogo strpljivosti i mnogo vremena

Nemoj prenatli sa sudom.«

»pokapanja« ponavljala još nekoliko puta tijekom povijesti, on bi uvijek ponovo »uskrsavao«, uvijek veći, jači i utjecajniiji. Napokon, bilo je vrlo malo filozofa tijekom povijesti filozofije koji su se našli u takvom vremenu i imali takvu intelektualnu snagu da su napravili veliku sintezu misli prethodnih generacija. Možda bi se to moglo reći još jedino za Aristotela i Kanta. Pa ni ova dvojica nisu ostvarila tako sveobuhvatnu sintezu kao sv. Toma; Aristotel je sintetizirao grčku filozofiju, a Kant modernu. Toma je, kako je već spomenuto, ujedinio i grčku filozofiju, i prinos Objave, crkvenih otaca i ranih skolastika, i prinos islamskih filozofa. Dakle, sv. Toma je živio u jednom providonosnom vremenu, u jednom neponovljivom trenutku povijesti. A bio je, i to je važno istaknuti, i izvanredan genij i veliki svetac, *istodobno* i jedno i drugo.¹⁹⁰

Napomena koja slijedi, po naravi stvari, može se činiti suvišnom, ali iskustvo, na žalost, potvrđuje da nije tako. Nitko od ljudi nije nepogrešiv, nisu to bili niti sv. Toma niti Maritain, oni se nisu nikad takvim niti smatrali. Dakle, ničijem tekstu ne smijemo pristupati kao nepogrešivoj istini. Nikomu, osim Bogu, ne treba u svemu vjerovati. Ali, iz ovoga mnogi izvode sasvim nelogičan »zaključak«, puno puta i nesvjesno, da treba vjerovati samo sebi. No, ako veliki mislioci nisu nepogrešivi, mi smo to još manje. Zato, kad čitajući sv. Tomu (a to u manjoj mjeri vrijedi i za velike tomiste) nađemo na nešto što nam se čini »sumnjivo«, »čudno«, »nelogično«, nemojmo odmah pomisliti: »Evo, ovdje je pogriješio!« Razumno je očekivati da je *puno vjerojatnije* da smo mi pogriješili. I problem treba pokušati riješiti polazeći od te pretpostavke, tražeći najprije u čemu smo *mi* pogriješili. *Moguće* je i da je sv. Toma pogriješio, a da mi imamo pravo, ali rješenje treba početi tražiti uzevši najprije pretpostavku koja je puno vjerojatnija. Uostalom, ta pomisao, koja će nam lako i brzo doći, da je »stari«, »srednjovjekovni« mislilac pogriješio, dobrim dijelom dolazi iz duha našeg vremena koji nam sugerira da smo mi pametniji od prethodnih generacija *samim tim* što smo se poslije rodili.

Kad mnogi suvremeni tomisti opisuju svoj prvi susret s mišlju sv. Tome, možemo zapaziti sličan slijed doživljaja, osjećaja i misli. Taj prvi pristup obično je bio potaknut nečijom sugestijom, a ta sugestija je često bila prihvaćena neodlučno, sa sumnjom, pa čak i sa strahom. Međutim, čitanje tekstova sv. Tome brzo je izazivalo oduševljenje dubinom i jasnoćom njegove misli, te čuđenje kako je ta misao danas tako malo poznata, i kako je mogla takvom ostati. I ja sam osobno doživio sve te faze. Svi oni koji su poslije dužeg lutanja došli do sv. Tome, čudili su se kako ih nitko nije prije upozorio na njegovu misao. Jedan cilj ovog članka je baš upozoriti na važnost i vrijednost tomizma, a drugi pokazati kako treba biti tomist *danas*. U tome nam Jacques Maritain može pomoći više nego itko drugi. Tijekom svog dugogodišnjeg rada on je često tumačio i opravdavao svoj pristup i davao preporuke drugima. Ja sam nastojao

190 Kako je rekao papa Pio XI., a ponovio papa Pavao VI., on je bio »najsvetiji među učenjacima i najučeniji među svecima« (Papa Pavao VI., *Svjetlo Crkve*, cit. izdanje, str. 36.).

sakupiti i usustaviti te njegove kraće ili duže napomene razasute po raznim tekstovima, počevši od knjige *Antimoderne* u kojoj je skupio svoje prve objavljene članke, pa do posmrtno objavljene knjige *Approches sans entraves*. Smatram da je na takav način dobiven Maritainov »vodič« za filozofski rad dragocjen putokaz sveim suvremenim filozofima i studentima filozofije. Vrijednost tog »vodiča« potvrđuju ne samo mnogobrojni Maritainovi uspjesi nego čak i njegovi neuspjesi, a što sam nastojao pokazati u prethodnom poglavlju. Na kraju je dobro još jednom podsjetiti na ključne Maritainove preporuke: dosljednu i potpunu vjernost svim principima sv. Tome,¹⁹¹ *otvorenost* prema svim novim istinama bez obzira na to iz kojeg izvora one dolaze, te traženje odgovora na suvremena pitanja i probleme.

Literatura

- Aquinatis, Thomae, *In Librum Boetii de Trinitate Expositio*, q. 6, art. 1, ad 3.
 Akvinski, Toma, »O biću i biti«, u: Stjepan Kušar (ur.), *Srednjovjekovna filozofija*, Hrestomatija filozofije – II. svezak, Školska knjiga, Zagreb 1996.
 Antolović, Josip, »Jacques Maritain – život i djelo«, *Obnovljeni život*, god. XLV, br. 4/1990.
 Bochenski, Innocentius M., *Contemporary European Philosophy*, Greenwood Press, Westport 1982.
 Copleston, Frederick C., *Aquinas*, Penguin Books, Harmondsworth 1979.
 Dadić, Borislav, »Otkriće kršćanske filozofije i Etienne Gilson«, u: Etienne Gilson, *Uvod u kršćansku filozofiju*, FTI DI, Zagreb 1995.
 De Finance, Joseph, »Filosofia cristiana: quale? como? perche?«, *Per la filosofia*, god. VI., br. 1/1989.
 Festini, Heda, »Analitička filozofija zadarskog kruga«, *Filozofska istraživanja*, god. XI, br. 1/1991.
 Gilson, Etienne, *Wisdom and Love in Saint Thomas Aquinas*, Marquette University Press, Milwaukee 1995.
 Haldane, John, »Analytical Thomism«, u: Ted Honderich (ur.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford – New York 1995.
 Ingardia, Richard, *Thomas Aquinas: International Bibliography 1977–1990*, Philosophy Documentation Center, Bowling Green 1993.

191 Mnogi ne znaju naći pravi put jer sebi postave lažnu alternativu: ili *jedino i u svemu* slijediti sv. Tomu ili ga »u nečemu« kombinirati sa modernim filozofima. Kako se prva mogućnost prije ili poslije pokaže neprihvatljivom, prihvaća se druga. Budući da kod ovog »u nečemu« nije jasno ni što, ni zašto, ni kako, ni koliko, obično se postupa »prema ukusu« (kako često piše u kulinarskim receptima). Međutim, filozofija nije amorfna masa pa se različite filozofije ne mogu miješati kao voda i vino da se dobije »gemišt« (ili »bevanda«) – prema ukusu. Zato su bitna Maritainova razjašnjenja što se traži, gdje se traži i kako se traži. Ključno je razlikovanje principa i pojedinih istina, važnost principa nije moguće preneglasiti. Principi se pak *ne mogu* miješati »prema ukusu«, kao što niti na vrbi ne može roditi grožđe. Ako je čovjek dosljedan (ne moralno nego *logički*), ovdje postoji samo »ili–ili«: ili slijediti Tomine principe ili neke druge. »Nešto između« se čini moguće onima koji nisu u »prijateljstvu« s logikom.

- Ivan Pavao II., *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb 1994.
- Josipović, Marko, »Pojam i pregled razvoja neoskolastike«, *Filozofska istraživanja*, god. XIV, br. 2–3/1994.
- Kukoč, Mislav, »Filozofski dijalog i marksistička tradicija«, *Filozofska istraživanja*, god. X, br. 3/1990.
- Knjazeva, Svetlana, *Filozofija lavovska–varšavske škole*, Beograd, Institut društvenih nauka, 1964.
- Livi, Antonio, »Etienne Gilson: tomisti si diventa«, *Studi cattolici*, 1978.
- MacIntyre, Alasdair, *Enciclopedia, genealogia e tradizione – Tre versioni rivali di ricerca morale*, Massimo, Milano 1993.
- Maritain, Jacques, *Antimoderno*, Edizioni Logos, Roma 1979.
- Maritain, Jacques, *Approches sans entraves*. Scritti di filosofia oristiana, Città Nuova, Roma 1977., I. svezak.
- Maritain, Jacques, *Breve trattato dell'esistenza e dell'esistente*, Morcelliana, Brescia 1984.
- Maritain, Jacques, *Da Bergson a Tommaso d'Aquino*, Vita e pensiero, Milano 1980.
- Maritain, Jacques, »Dio e la scienza«, *Sapienza*, god. XIX., br. 4/1966.
- Maritain, Jacques, *Elementi di filosofia*, Introduzione generale alla filosofia, Massimo, Milano 1988.
- Maritain, Jacques, »Il conflitto dei metodi alla fine del Medio Evo«, *Humanitas*, god. XXXIV., br. 5/1979.
- Maritain, Jacques, *Il contadino della Garonna*, Morcelliana, Brescia 1980.
- Maritain, Jacques, *Il filosofo nella società*, Morcelliana, Brescia 1976.
- Maritain, Jacques, *I gradi del sapere*, Morcelliana, Brescia 1981.
- Maritain, Jacques, *La filosofia della natura*, Morcelliana, Brescia 1977.
- Maritain, Jacques, *La filosofia morale*, Morcelliana, Brescia 1979.
- Maritain, Jacques, *La Philosophie bergsonienne*, Marcel Rivière, Paris 1914.
- Maritain, Jacques, *Logica minore*, Massimo, Milano 1990.
- Maritain, Jacques, »La metafisica dei fisici ossia la simultaneità secondo Einstein«, *Rivista di Filosofia neoscolastica*, god. XV., br. 5/1923.
- Maritain, Jacques, *L'educazione al bivio*, Editrice La Scuola, Brescia 1987.
- Maritain, Jacques, »Obnova tomizma«, *Hrvatska straža*, god. VI. (1934), br. 75.
- Maritain, Jacques, »Possesso della verità e spirito di comprensione«, *Humanitas*, god. XIV., br. 6/1959.
- Maritain, Jacques, »Professione di fede«, u: Jacques Maritain, *Ateismo e ricerca di Dio, Con antologia del pensiero maritainiano*, Massimo, Milano 1986.
- Maritain, Jacques, *Quattro saggi sullo spirito umano*, Morcelliana, Brescia 1978.
- Maritain, Jacques, *Ragione e ragioni*, Vita e pensiero, Milano 1982.
- Maritain, Jacques, *Ricordi e appunti*, Morcelliana, Brescia 1967., str. 72.
- Maritain, Jacques, *Riflessioni sull'intelligenza*, Massimo, Milano 1987.
- Maritain, Jacques, *Sette lezioni sull'essere*, Massimo, Milano 1981.
- Maritain, Jacques, *Sulla filosofia cristiana*, Vita e pensiero, Milano 1978.
- Maritain, Jacques, *Theonas*, Vita e pensiero, Milano 1982.
- Maritain, Raissa, *I grandi amici*, Vita e pensiero, Milano 1982.
- Mišćević, Nenad, »Analitička filozofija i mogućnost dijaloga«, *Filozofska istraživanja*, god. XI, br. 3/1990.
- Mišćević, Nenad, »Što je analitička filozofija?«, *Domesti*, god. XXIII, br. 4–6/1990.
- Morscher, Edgar, »Joseph Maria Bochenski (1902–1995) – Logica della religione«, u: E. Coreth –W.M. Neidl–G. Pfligersdorffer (ur.), *La filosofia cristiana nei secoli XIX e XX*, III, svezak: Correnti moderne del XX secolo, Città Nuova, Roma 1995.
- Nieznanski, Edward, »Polonia«, u: Emerich Coreth–Walter M. Neidl–Georg Pfligersdorffer (ur.), *La filosofia cristiana nei secoli XIX e XX*, II. svezak, Ritorno all'eredità scolastica, Città Nuova Editrice, Roma 1994.

- Passmore, John, *A Hundred Years of Philosophy*, Penguin Books, Harmondsworth 1978.
- Pavan, Antonio, »Maritain in memoriam – lettere inedite ripercorse«, *Vita e Pensiero*, god. LV, br. 1/1973.
- Petrović, Gajo, »Umjesto zaključka: Zašto sam marksist? (Misliti revoluciju)«, u: Gajo Petrović: *U potrazi za slobodom*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1990.
- Porus, V.N., »L'ovsko–Varšavska škola«, u: *Filosofskij enciklopedičeskij slovar'*, Sovetskaia enciklopedija, Moskva 1983.
- Salamucha, Jan, »The Proof *Ex motu* for the Existence of God: Logical Analysis of St. Thomas' Arguments«, u: Anthony Kenny (ur.), *Aquinas: A Collection of Critical Essays*, Macmillan, London 1970.
- Savagnone, Giuseppe, »Gli interventi del Magistero della Chiesa sul tema della filosofia cristiana«, *Per la filosofia*, god. VI, br. 1/1989.
- Sesardić, Neven, »O marksističkoj ortodoksiji«, *Filozofska istraživanja*, br. 4–5/1981.
- Simon, Yves R., »Maritain's Philosophy of the Sciences«, *The Thomist*, god. V, br. 1/1943.
- Stepien, Antoni B., *Elementy filozofii*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986.
- Swiezawski, Stefan, *St. Thomas Revisited*, Peter Lang Publishing, New York 1995.
- Vereš, Tomo, »Sudbina Maritainove misli u Hrvatskoj«, *Marulić*, god. XIV, br. 2/1981.
- Zelić, Ivan, »Istina će vas osloboditi«, *Nova tribina*, god. IV, br. 8/1993.
- Wilder, Alfred, »Dominican Philosophical Work in the Last Hundred Years«, *Angelicum*, god. LXI (1984).
- Wilder, Alfred, »In memoriam: Josef M. Bochenski OP (1902–1995)«, *Notiziario della Società Internazionale Tommaso d'Aquino*, god. X (1996).
- ... *Svjeto Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975.
- ... »Govor Ivana Pavla II. o sv. Tomi Akvinskom«, *Obnovljeni život*, god. XXXV, br. 3–4/1980.

WHY AND HOW TO BE A THOMIST?

Ivan ZELIĆ

Summary

The author explicitly shows the answer given to the question »Why and How to be Thomist« by Jacques Maritain. Parts of this answer had to be researched in many of Maritain's books and articles, which when all put together give a systematic and detailed answer to the posed question. The aim of the author is not to simply to give an historical overview, in light of the fact that Maritain was the leading Thomist of the twentieth century, but also recommend a programme of work for the present and the future. The value of this programme can be seen in Maritain's own works, including also his mistakes. According to the author the greatest of Maritain's mistakes was his rejection of mathematical logic.